

فهرست مطالب:

- ۱- بررسی کل منطقه ای: ۱
- ۱-۱- مسائل جغرافیایی و اقلیمی منطقه: ۴
- ۱-۱-۱- بررسی وضعیت جغرافیایی و تقسیمات سیاسی: ۴
- ۱-۱-۲- بررسی عوارض طبیعی: ۶
- ۱-۱-۲-۱- وضعیت پستی و بلندی زمین: ۶
- ۱-۱-۲-۲- وضعیت شیب در محدوده تحت بررسی: ۷
- ۱-۱-۲-۳- بررسی وضعیت اقلیمی منطقه: ۱۱
- ۱-۱-۲-۱- بررسی پراکندگی زمانی و مکانی عناصر اقلیمی در محدوده مورد مطالعه: ۱۲
- ۱-۱-۲-۲- پهنه بندی اقلیمی محدوده ناحیه تربت حیدریه: ۲۰
- ۱-۱-۳- مسائل کلی زمین شناسی: ۲۵
- ۱-۱-۳-۱- ارزیابی منابع و قابلیت اراضی: ۲۵
- ۱-۱-۳-۲- آسیب پذیری ناحیه تربت حیدریه در برابر رویداد زمین لرزه: ۲۷
- ۱-۱-۳-۳- سیل خیزی ناحیه تربت حیدریه: ۲۷
- جمع بندی: ۲۹
- ۱-۲- اوضاع و احوال فرهنگی ، اجتماعی و تاریخی منطقه: ۲۹
- ۱-۲-۱- تشخیص ساختار قومی و فرهنگی: ۲۹
- ۱-۳- نحوه توزیع جمعیت در منطقه: ۳۱
- ۱-۳-۱- شمار و نرخ رشد جمعیت: ۳۱
- ۱-۳-۲- ترکیب و توزیع جمعیت برحسب شهرستان: ۳۳
- ۱-۳-۳- ترکیب و توزیع جمعیت برحسب شهرها: ۳۴
- ۱-۳-۴- گروههای سنی پنج ساله و هرم سنی: ۳۷
- ۱-۳-۵- ساختار و ترکیب سنی جمعیت: ۳۸
- ۱-۳-۶- شمار و بعد خانوار: ۳۹
- جمع بندی: ۴۰
- ۱-۴- وضع ارتباطات در منطقه: ۴۰
- ۱-۵- اوضاع اقتصادی منطقه و نقش شهر در آن: ۴۵
- ۱-۵-۱- بررسی وضعیت بخشهای مختلف اقتصادی شامل کشاورزی، صنعت و خدمات: ۴۵
- ۱-۵-۱-۱- بخش کشاورزی: ۴۵
- ۱-۵-۱-۲- بخش صنایع و معادن: ۴۸

- ۵۰..... ۱-۵-۱-۳-بخش خدمات:
- ۵۲..... جمع بندی:
- ۵۴..... ۱-۶-برنامه های بخشی - منطقه ای و تعیین سهم شهر در برنامه های مزبور:
- ۵۴..... ۱-۶-۱- برنامه های منطقه ای:
- ۵۵..... ۱-۶-۲- برنامه های بخشی:
- ۵۶..... ۱-۶-۲-۱- کشاورزی و دامپروری:
- ۵۶..... ۱-۶-۲-۲- صنایع و معادن:
- ۵۷..... ۱-۶-۲-۳- حمل و نقل:
- ۵۷..... ۱-۶-۲-۴- عمران شهری:
- ۵۷..... ۱-۶-۲-۵- عمران روستایی:
- ۵۷..... ۱-۶-۲-۶- آموزش و پرورش:
- ۵۸..... ۱-۶-۲-۷- بهداشت درمان و آموزش پزشکی:
- ۵۹..... ۱-۷-آبادی ها و مناطق واقع در حوزه نفوذ مستقیم شهر:

فهرست نقشه ها:

- ۵..... نقشه شماره ۱- جایگاه فعلی شهر در نظام سیاسی و خدمات رسانی:
- ۹..... نقشه شماره ۲ - طبقات ارتفاعی ناحیه تربت حیدریه
- ۱۰..... نقشه شماره ۳- درصد شیب اراضی ناحیه تربت حیدریه
- ۱۴..... نقشه شماره ۴- پهنه های همباران ناحیه تربت حیدریه
- ۱۸..... نقشه شماره ۵- پهنه های هم دما ناحیه تربت حیدریه
- ۱۹..... نقشه شماره ۶- پهنه های هم تبخیر ناحیه تربت حیدریه
- ۲۴..... نقشه شماره ۷- پهنه بندی اقلیمی ناحیه تربت حیدریه
- ۲۶..... نقشه شماره ۸- کاربری اراضی ناحیه تربت حیدریه
- ۳۵..... نقشه شماره ۹- پراکنش جمعیتی ناحیه تربت حیدریه
- ۴۴..... نقشه شماره ۱۰- راه های ناحیه تربت حیدریه

فهرست نمودار ها:

- ۳۲..... نمودار شماره ۱: شمار جمعیت ناحیه تربت حیدریه در سال های ۴۵-۱۳۸۵
- ۳۷..... نمودار شماره ۲: هرم سنی جمعیت ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی سال ۱۳۸۵

فهرست جداول:

- جدول شماره ۱: نتایج طبقه بندی اقلیمی ایستگاه های هواشناسی منتخب در ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی ۲۳
- جدول شماره ۲: رژیم آبدی ماهانه و سالانه رودخانه های ناحیه تربت حیدریه ۲۸
- جدول شماره ۳: شمار و نرخ رشد جمعیت ناحیه تربت حیدریه به تفکیک مناطق سال های ۸۵-۱۳۵۵ ۳۲
- جدول شماره ۴: شمار و نرخ رشد جمعیت ناحیه تربت حیدریه به تفکیک مناطق و شهرستان ها در سال های ۹۰-۱۳۸۵ ۳۳
- جدول شماره ۵: شمار و نرخ رشد جمعیت شهر های ناحیه تربت حیدریه سال های ۸۵-۱۳۷۵ ۳۶
- جدول شماره ۶: شمار و ترکیب جمعیت ناحیه تربت حیدریه بر حسب گروه های سنی پنج ساله و مناطق سال ۱۳۸۵ ۳۸
- جدول شماره ۷: شمار و بعد خانوار ناحیه تربت حیدریه بر حسب شهرستان و به تفکیک مناطق سال های ۸۵-۱۳۷۵ ۳۹
- جدول شماره ۸: انواع راههای زیرپوشش ادارهای راه و ترابری ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی - سال ۱۳۸۲ ۴۰
- جدول شماره ۹: انواع راه های شهری و روستایی زیر پوشش اداره راه و ترابری بجستان سال ۸۸ ۴۱
- جدول شماره ۱۰: انواع راههای روستایی ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی ۱۳۸۴ (کیلومتر) ۴۲
- جدول شماره ۱۱: انواع راههای روستایی شهرستان بجستان خراسان رضوی ۱۳۸۸ (کیلومتر) ۴۳
- جدول شماره ۱۲: توزیع آبادیهای ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی بر حسب نوع راه زمینی، سال ۱۳۸۵ ۴۳
- جدول شماره ۱۳: شمار و سهم نسبی شاغلان بخش کشاورزی ناحیه تربت حیدریه به تفکیک مناطق سال های ۸۵-۱۳۷۵ ۴۵
- جدول شماره ۱۴: شمار و ترکیب شاغلان بخش کشاورزی ناحیه تربت حیدریه بر حسب شهرستان سال ۱۳۸۵ ۴۶
- جدول شماره ۱۵: شمار شاغلان ناحیه تربت حیدریه بر حسب گروههای عمده فعالیت و مناطق سالهای ۱۳۸۵ ۴۸
- جدول شماره ۱۶: شمار وسهم شاغلان ناحیه تربت حیدریه بر حسب گروههای عمده فعالیت و میزان اشتغال زایی سالهای ۸۵- ۴۹
- ۱۳۷۵ ۴۹
- جدول شماره ۱۷: شمار و سهم شاغلان مناطق شهری و روستایی ناحیه تربت حیدریه بر حسب گروههای عمده فعالیت و میزان اشتغال زایی سالهای ۸۵-۱۳۷۵ ۴۹
- ۴۹
- جدول شماره ۱۸: شمار شاغلان ناحیه تربت حیدریه بر حسب گروههای عمده فعالیت و مناطق سالهای ۱۳۸۵ ۵۰
- جدول شماره ۱۹: فاصله آبادی های حوزه نفوذ تا شهر بجستان ۶۰
- جدول شماره ۲۰: خدمات موجود در روستاهای حوزه ی نفوذ مستقیم شهر بجستان ۶۲
- جدول شماره ۲۱: روستاهای حوزه ی نفوذ مستقیم شهر بجستان ۶۳

۱- بررسی کل منطقه ای:

در مطالعات حاضر هدف بررسی های منطقه ای روشن ساختن موقعیت و نقش شهر در منطقه و یا به نوعی اثر متقابل فضاهای اطراف بر شهر مورد مطالعه می باشد .

در تعریف منطقه می توان گفت منطقه سطح و یا فضایی از سرزمین است که حداقل دارای یک یا چند ویژگی مشخص باشد ، و این ویژگی ها باعث تمایز آن از دیگر بخش های سرزمینی باشد که هر چه یک منطقه از ویژگی های مشترک بیشتری همچون خصوصیات اقلیمی ، پوشش گیاهی ، ویژگی های انسانی مثل زبان ، مذهب و ... برخوردار باشد از وحدت و انسجام بیشتری نسبت به دیگر مناطق برخوردار خواهد بود . بررسی ها و مطالعات انجام شده در استان خراسان رضوی و همچنین نظر غالب مدیران و کارشناسان استان بر این است که خراسان به دلیل برخوردار بودن ویژگی های مختلف طبیعی و انسانی نمی تواند به عنوان یک منطقه تلقی شود بلکه این استان تحت تاثیر عوامل طبیعی همچون ارتفاعات ، اقلیم ، نوع فعالیت های اقتصادی نوع فرهنگ و ... به مناطق مختلفی قابل تقسیم است . بدین جهت به لحاظ این که شهر بجستان در ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی (ناحیه تربت حیدریه) واقع شده است و به شدت تحت تاثیر شرایط حاکم بر آن قرار دارد در مطالعات حاضر سعی شده است که علاوه بر معرفی ناحیه تربت حیدریه ، نقش این ناحیه در ارتباط با شهر بجستان به خوبی تبیین گردد .

۱-۱- مسائل جغرافیایی و اقلیمی منطقه:

۱-۱-۱- بررسی وضعیت جغرافیایی و تقسیمات سیاسی:

ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی با مساحت ۳۵۷۰۹۵۸/۲۶ هکتار در غرب استان خراسان رضوی واقع شده است و متشکل از شهرستان های تربت حیدریه ، کاشمر ، رشتخوار ، بردسکن ، گناباد ، بجستان و خلیل آباد است . این ناحیه در مختصات جغرافیایی ۵۶ درجه و ۳۰ دقیقه الی ۶۰ درجه و ۱۰ دقیقه طول شرقی و ۳۴ درجه و ۲ دقیقه الی ۳۵ درجه و ۴۸ دقیقه عرض شمالی واقع شده است . ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی از شمال به شهرستان های مشهد ، نیشابور و سبزوار ، از مغرب به استان سمنان (شهرستان شاهرود) ، از جنوب غربی به استان یزد (شهرستان طبس) ، از شمال شرق به شهرستان فریمان ، از شرق به شهرستان تربت جام و خواف و از جنوب به شهرستان های فردوس و قائنات محدود می شود . بر اساس تقسیمات کشوری سال ۱۳۸۵ ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی متشکل از ۷ شهرستان ، ۱۹ بخش ، ۴۱ دهستان و ۱۹ شهر بوده است . تعداد کل روستاهای ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی نیز ۲۷۸۰ روستا بوده است .

نقشه شماره ۱- جایگاه فعلی شهر در نظام سیاسی و خدمات رسانی

www.shahrsazionline.com

۲-۱-۱- بررسی عوارض طبیعی:

محدوده مذکور به لحاظ عوارض و عوامل طبیعی، ارتفاعات خراسان مرکزی (کوه های چهل تن) را شامل می شود و بخش هایی از حوضه های آبریز دشت کویر مرکزی، کال شور، خواف و سطح بسیار کوچکی از حوضه آبریز هریرود سرشاخه های حوضه آبریز شهر نو- باخرز را شامل می شود. بنابراین نمکزارهای دشت مرکزی ایران در شرق، نمکزار بجستان- فردوس در جنوب غرب، نمکزار خواف در جنوب شرق همراه با قله مختلف ارتفاعات کوه های چهل تن که روند تقریبی شرقی- غربی با انحنای شمالی دارند و بخش های شمالی و میانی محدوده مورد مطالعه را در برمی گیرند، مهمترین عوارض طبیعی محدوده را تشکیل می دهند. در این ارتباط عملکرد عوارض ساختمانی مختلفی به ویژه سیستم های گسلی متعددی موجب پیدایش فرازمین ها و فروزمین های (هورست و گراین های) متعددی در محدوده مورد مطالعه شده است و در نتیجه عوارض اصلی توپوگرافیک زمین منطبق بر عوارض ساختمانی به صورت حوضه های ساختمانی فرونشینی و برخاستگی هستند در امتداد گسل درونه و اغلب روند شرقی- غربی با انحنای شمالی دارند. بدین ترتیب از شمال به جنوب حوزه های فرونشینی فریمان- تربت جام، عباس آباد، تربت حیدریه- باخرز- تایباد، بردسکن- کاشمر- رشتخوار- بجستان- فیض آباد- جنگل به وسیله عملکرد گسل های متعددی با فرونشینی مواجه شده و برعکس عوارض ساختمانی برجسته ای (هورست یا فرازمین) آنها را از یکدیگر جدا نموده است. عوارض ساختمانی مذکور عموماً تحت تأثیر عملکرد گسل های موجود به ویژه در امتداد سیستم گسلی درونه، توده های نفوذی و خروجی و رخنمون های آمیزه رنگین اصل شده اند.

۱-۲-۱- وضعیت پستی و بلندی زمین:

دامنه تغییر ارتفاع در محدوده مورد مطالعه بین ۷۶۵ در نمکزار بجستان (کویر نمک) تا ۳۰۱۳ متر در قله ملک کوه (ملکوه) کوه سرخ متغیر است. البته وسعت مرتفع ترین طبقات ارتفاعی یعنی طبقه ارتفاعی بیش از ۲۵۰۰ متر بسیار محدود است و کمترین سطح از اراضی را در این محدوده شامل می شود. به عبارت دقیق تر طبقه ارتفاعی مذکور مساحتی برابر با ۳۸ / ۸۵۰۰ هکتار، ۲۴ / ۰ درصد از کل اراضی ناحیه را به صورت قله ارتفاعات موجود در بر می گیرد. شایان ذکر است بیشترین سطح طبقه ارتفاعی در این محدوده را به ترتیب طبقه ارتفاعی کمتر از ۱۰۰۰ متر با مساحتی بالغ بر ۲۳ / ۱۴۴۸۵۶۹ هکتار معادل ۴۰/۵۷ درصد و در رتبه بعدی طبقه ارتفاعی ۱۰۰۰-۱۵۰۰ متر با ۱۲۶۴۶۲۳ هکتار وسعت، معادل تقریباً ۳۵/۴۱ درصد به خود اختصاص می دهند. (نقشه شماره ۲ - طبقات ارتفاعی ناحیه تربت حیدریه) با نگاهی به نقشه شماره ۲ به اجمال می توان اظهار داشت که مهمترین ارتفاعات محدوده مورد مطالعه، به صورت نوارهای شرقی- غربی با انحنای شمالی، در امتداد بخش شمالی گسل درونه گسترش دارد و بخشی از رشته کوه چهل تن می باشد در حالی که نیمه جنوبی آن را بیشتر سطوح دشتی و ارتفاعات کم اهمیت تر که در اثر توده های نفوذی ایجاد شده اند، تشکیل می دهد. سلسله ارتفاعات رشته کوه چهل تن موجب جدا شدن جلگه رخ در شمال از دشت

های تربت حیدریه - کاشمر و زاوه در جنوب آن می شود. مهمترین و بلندترین قله رشته مذکور به نام ملکوه با ارتفاع ۳۰۱۳ متر در شمال کدکن قرار دارد و پس از کوچه های هزار مسجد، بینالود و دیزباد، بلندترین قله استان خراسان رضوی محسوب می شود.

در خاتمه متذکر می گردد که ارتفاعات نیمه شمالی این محدوده جز کوچه های مرکزی خراسان و به نام رشته کوه های چهل تن محسوب می شوند و ارتفاعات جنوبی (شهرستان گناباد) جزو کوه های شرق ایران محسوب می شوند. مهمترین قله موجود در ناحیه تربت حیدریه عبارتند از: کوه های عنبر (۱۷۷۲ متر) سفیدگلیو (۱۸۵۸ متر)، کل (۱۸۰۸ متر)، تیره بند سیاه (۱۵۰۰ متر)، اره تیغ (۲۰۵۵ متر)، پیازی (۲۲۳۱ متر)، یال پلنگی (۲۶۰۵ متر)، سحبا و تخت موسی (۲۱۷۲ متر) و کمر زرد و چشمه گلک که در قسمت های شمال شرقی جلگه رخ به صورت ارتفاعات پیوسته و فرسوده ای دیده می شوند.

ارتفاعات کوه های مرکز ناحیه که منطبق بر رشته کوه چهل تن (کوه سرخ) هستند مشتمل بر کوه های بازگیر (۲۹۰۰ متر)، سرکوته (۲۱۵۲ متر)، سلطان سلیمان (۲۰۰۰ متر)، کله منار (۲۶۳۸ متر)، بی بی غیب (۲۸۲۸ متر)، سرخنگ (۲۶۰۸ متر)، شصت دره (۲۶۰۸ متر) بکاول (۲۳۱۸ متر)، ملکوه یا چهل تن (۳۰۱۳ متر) و کوه های کم ارتفاع و پراکنده نیمه جنوبی ناحیه شامل کوه های دو شاخ، زرد کمر، بزهای، کاوج، ساق، تیخ سبز، بهنوب، قلعه دختر، نامج، شکسته نی، شکسته حاجی میربا و فدک...

۲-۱-۱-۲- وضعیت شیب در محدوده تحت بررسی

در محدوده مورد مطالعه میزان شیب در قسمت های مختلف بین کمتر از یک درصد تا بیش از ۵۰ درصد متغیر می باشند. پرضیب ترین سطوح (بیش از ۵۰ درصد) با وسعت ۸۸/۳۸۳۸۶۸ هکتار، ۱۰/۷۵ درصد از سطح ناحیه را دربرمی گیرد. سطوح شیبدار ۳۰ تا ۵۰ درصد با ۰/۸۱۰۸۲۵ هکتار مساحت ۶/۷۰ درصد از سطح ناحیه را دربرمی گیرد و از این نظر کمترین مساحت را به خود اختصاص داده اند و از نظر پراکندگی نیز عمدتاً در بخش های مرتفع ارتفاعات نیمه شمالی به ویژه شمال غرب شهر تربت حیدریه و جنوب کدکن واقع شده است. در حالی که سطوح با حداقل شیب (کمتر از یک درصد) عمدتاً در جنوب و جنوب غرب ناحیه و در محدوده شهرستان گناباد و بجستان دیده می شود. همچنین قسمت هایی از شهرستان های بردسکن و خلیل آباد و رشتخوار نیز سطوح کم شیب قابل ملاحظه ای دارد. در حالی که نسبت سطوح بسیار کم شیب در شهرستان های تربت حیدریه و نیمه شمالی شهرستان کاشمر کمتر می باشد.

توزیع وضعیت شیب در شهرستان های ناحیه مورد مطالعه نشان می دهد که شهرستان کاشمر پر عارضه ترین شهرستان ناحیه است. به طوری که از کل گستره این شهرستان ۳۶/۶۰ درصد بیش از ۳۰ درصد شیب دارد. در حالی که بر طبق نقشه مذکور در گستره این شهرستان سطوح شیبدار کمتر از یک درصد وجود ندارد و سطوح کمتر از ۵

درصد شیب ۱۵/۵۸ درصد از وسعت این شهرستان را دربرمی گیرد. بررسی مشابه نشان می دهد که شهرستان های رشتخوار و گناباد به ترتیب کم عارضه ترین مناطق را دربرمی گیرد. به طوری که هر یک از شهرستان های مذکور به ترتیب با سطح اشغال ۴۵/۸۷ و ۴۲/۴۴ درصد از گستره آنها در قلمرو سطوح کمتر از یک درصد و ۲۷/۵۷ و ۲۴/۷۳ آنها در قلمرو طبقه شیب ۱ تا ۳ درصد شیب هموارترین و کم عارضه ترین شهرستان ها ناحیه محسوب می شوند. در خاتمه لازم به اشاره است که سطوح کم شیب منطبق بر دشت های متعدد موجود در ناحیه است که مهمترین آنها عبارتند از: دشت های جلگه رخ، زاوه، ازغند، محولات، فیض آباد واقع در شهرستان تربت حیدریه، دشت های ریوش و کاشمر واقع در شهرستان کاشمر، دشت های خلیل آباد، کندر و مهدی آباد در شهرستان خلیل آباد، دشت های بردسکن، درونه و بخشی از دشت کویر مرکزی در شهرستان بردسکن، دشت های گیسور، گناباد، یونسی - سردق، بجستان، کویر نمک، فخرآباد، روشن وند در شهرستان گناباد و دشت های رشتخوار- سنگان، جنگل و سعدآباد در شهرستان رشتخوار.

www.shahrsazionline.com

نقشه شماره ۲ - طبقات ارتفاعی ناحیه تربت حیدریه

www.shahrsazionline.com

نقشه شماره ۳ - درصد شیب اراضی ناحیه تربت حیدریه

www.shahrsazionline.com

۲-۱-۱- بررسی وضعیت اقلیمی منطقه:

موقعیت جغرافیایی محدوده ناحیه تربت حیدریه باعث گردیده تا مناطق مجاور آن با ارسال توده های هوایی، اقلیم این منطقه را تحت تاثیر خود قرار دهند. به طور کلی هر توده هوا یک سیستم فشار است که یا در یک سرزمین بوجود می آید و یا اینکه در طی مسیر خود مدتی را در آنجا سپری کرده و ویژگی های آن را به خود می گیرد. در این محدوده در فصول مختلف سال توده های هوایی متعددی از سرزمین های مجاور وارد می شوند که عمده ترین آنها عبارتند از:

- **توده هوای قاره ای حاره ای (CT):** این توده در دور، گرم سال بر اثر استقرار پرفشار جنب حاره ای آזור تشکیل شده و شرایط پایداری را بوجود می آورد. از خصوصیات بارز این توده، خشکی و گرمی بسیار زیاد آن است که شرایط نامساعدی را بر ناحیه مورد مطالعه مستولی می گرداند. البته ضخامت این توده هوا کم است و بر بالای آن پرفشار جنب حاره ای آזור تشکیل می شود. آمیخته شدن هوای گرم و خشک دشت لوت و دشت کویر با توده هوای مذکور موجب تشدید شرایط آب و هوایی گرم و خشک در منطقه و به ویژه شرق شهرستان های گناباد و بردسکن می شود.
- **توده هوای حاره ای بحری (MT):** این توده هوا در مواقع جابجایی عمودی پرفشار جنب حاره ای آזור و از طریق جنوب شرقی و شرق کشور وارد شده و به توده هوای موسمی نیز معروف است. در برخی موارد این توده هوا، بارش های تابستانه شرق و جنوب شرق ایران را فراهم می سازد و در مواردی تا محدوده مورد مطالعه نیز کشیده می شود.
- **توده هوای قاره ای قطبی (CP):** این توده هوا از سرزمین های شمالی وارد ایران شده و یکی از راه های گسترش آن زبانه پرفشار سیبری بر روی شمال شرق ایران است. این توده هوا سرد و خشک است و سرما و خشکی شدیدی را به همراه دارد.
- **توده هوای شمالگان (CA):** در مواردی به کمک موج های عمیق بادهای غربی هوای عرض های بسیار بالا از طریق قطب شمال وارد ایران می شود که بسیار خشک و سرد است این توده هوا از سمت شمال شرق و شمال غرب وارد کشور می گردند و گاهی محدوده مورد مطالعه را نیز تحت تاثیر قرار می دهند.
- **توده هوای بحری حاره (MT):** این توده هوا از طریق سیکلون های تشکیل شده بر روی دریای سرخ و از طریق بازوی جنوبی بادهای غربی وارد کشور شده و توسط رطوبت حاصل از خلیج فارس تغذیه شده و به وسیله سیکلون های بادپناهی زاگرس تقویت می شود و در مواردی محدوده مورد مطالعه را نیز در فصل سرد سال تحت تاثیر قرار می دهد.
- **توده هوایی بحری قطبی (MP):** این توده هوا در اقیانوس اطلس شمالی و حوالی جزیره ایسلند تشکیل می شود و به هنگام عبور از روی دریای مدیترانه، این توده ها گرما و رطوبت کسب کرده و تقویت شده و ناپایدارتر می شوند. این توده هوا غالباً از سوی دریای مدیترانه به ایران می رسد و اکثر بارندگی های زمستانه غالب مناطق ایران و از جمله محدوده مورد مطالعه را موجب می شوند.

• **توده هوای بحری قطبی (MP):** این توده هوا نیز در فصل سرد سال وارد کشور می شود منشاء آن در دریای مدیترانه است و به صورت سیکلون ها در دریای آدریاتیک و حوالی جزیره قبرس تشکیل می شوند و همراه بادهای غربی وارد کشور شده و بیشترین میزان بارندگی های فصل سرد سال در کشور و از جمله محدوده مورد مطالعه، مربوط به این توده های هوایی می باشد.

۱-۱-۲-۱- بررسی پراکندگی زمانی و مکانی عناصر اقلیمی در محدوده مورد مطالعه:

الف (بارندگی):

بارندگی را می توان یکی از مهمترین عناصری دانست که به طور مستقیم در تمامی جوانب حیات نقش بارزی داشته و کنترل چرخه زیست را در اختیار دارد. در مجموع کلیه پدیده هایی که باعث نزول بارش به انحاء گوناگون می گردند، به عنوان اساسی ترین داده های زیست محیطی شناخته می شوند که با توجه به پیچیدگی تشکیل پدیده های مرتبط با آن نقش بسیار مهمی را در ساختار فیزیکی محیط پیرامونی خود ایفا می کنند. بطور کلی وجود توده های هوای تاثیرگذار در محدوده مورد مطالعه و همچنین پراکندگی زمانی و مکانی آنها باعث گردیده تا تغییرات محسوسی در سطح پهنه مذکور پدیدار گردند. لذا جهت شناخت نسبی از وضعیت بارش در این منطقه، اقدام به تجزیه و تحلیل آمار و اطلاعات موجود در ایستگاه های واجد اطلاعات و براساس نتایج حاصله به مطالعه رژیم بارندگی، برآورد توانر بارندگی سالیانه، برآورد مقادیر حداکثر شدت - مدت و بررسی حداکثر بارندگی ۲۴ ساعته در این ایستگاه ها پرداخته شده است.

ب (توزیع بارش سالانه):

بررسی میزان بارندگی سالیانه در ایستگاه های هواشناسی محدوده مورد مطالعه مؤید این مطلب است که رژیم سالانه بارش در این محدوده از پراکنش مکانی کاملاً مشخصی برخوردار است. بر این اساس ایستگاه نسررخ با میانگین بارش سالیانه ای در حدود ۳۵۴ میلی متر بعنوان پر بارش ترین نقطه این پهنه و ایستگاه های کاشمر با ۳۴۹، صنوبر تربت حیدریه با ۳۲۲ و حصار کاشمر با ۳۱۴ میلیمتر بارش سالیانه در رتبه های بعدی قرار می گیرند. از سوی دیگر بنا به ماهیت ناهمواری ها و تغییرات حاصل از کاهش میزان بارش در مقابل ارتفاع ایستگاه گناباد با حجمی معادل با ۱۴۴/۵ میلیمتر در سال بعنوان کم بارش ترین نقطه ناحیه شناخته شده است. وجود نوسانات عمده و کاملاً متمایز در بین ایستگاه های ۲۲ گانه ناحیه تربت حیدریه، نشان از ضریب تغییرات بالا و همچنین اختلاف میزان بارش در این محدوده می باشد. در این میان اختلاف میزان بارش در سطح ناحیه به بیش از ۲۰۹ میلیمتر می رسد که این امر می تواند مؤید تنوع مکانی و زمانی بارش در نقاط مختلف ناحیه باشد. از سوی دیگر بررسی ضریب تغییرات بارش سالیانه از سطح ناحیه نشانگر بالا بودن نسبی این ضریب در سطح ایستگاه های این ناحیه است. چنانچه ایستگاه های شش طراز کاشمر با ۴۶ درصد، ایستگاه کاریز کاشمر ۴۲/۹ درصد و ایستگاه گناباد با ۳۷/۳ در صدر ایستگاه های

هواشناسی با ضریب تغییرات بالا قرار دارند. با توجه به مطالب عنوان شده و اطلاعات مندرج در این زمینه می توان چنین استنباط نمود که رژیم بارندگی سالانه این محدوده از تغییرات قابل توجهی برخوردار بوده و توزیع مکان و زمانی بارش در این پهنه از سالی به سال دیگر نوسانات قابل ملاحظه ای را متحمل می شود.

پ) توزیع بارش ماهانه:

بدلیل وجود توده های هوای تاثیرگذار در محدوده مورد مطالعه ، توزیع ماهانه بارندگی در سطح این پهنه از نوسانات قابل ملاحظه ای برخوردار است که این نوسانات منطبق بر موقع سال و به هنگام تاثیر عوامل مؤثر بارش به بهترین وجه نمایان می گردند . وضعیت توزیع ماهانه پارامترهای بارندگی در ایستگاه های منتخب ناحیه تربت حیدریه بیانگر این مطلب است که عمده ترین منابع تاثیرگذار بر بارش این ناحیه در درجه اول از سیکلون های مدیترانه ای و در مراتب بعدی از بارش های همرفتی ناشی می شود . به همین دلیل فصل زمستان در تمامی این ایستگاه ها از مقادیر بارش قابل توجهی برخوردار است که این وضعیت حتی در برخی از ایستگاه ها تا اردیبهشت ماه نیز به چشم می خورد . توزیع ارتفاعی ایستگاه ها نیز به عنوان یکی از عوامل مؤثر در میزان بارش نشانگر تغییر محسوس و کاملاً مشخص میزان بارش در قبال افزایش ارتفاع در این ایستگاه ها است چنانچه ایستگاه درونه بردسکن با ارتفاعی در حدود ۸۵۵ متر از سطح دریا کمترین میزان بارش را در این میان دریافت می کند . این در حالیست که ایستگاه های صنوبر تربت حیدریه با ۱۷۲۰ متر ارتفاع بیشترین میزان بارش را دریافت کرده و پس از آن ایستگاه های ازغند تربت حیدریه با ۱۵۰۰ متر ، ششتراز تربت حیدریه با ۱۳۳۳ متر و شاهین علیا تربت حیدریه با ۱۶۸۰ متر ارتفاع به ترتیب در رده های بعدی قرار می گیرند .

از سوی دیگر توزیع ماه های پر باران سال در سطح ایستگاه های منتخب در تغییر بوده و غالباً شامل ماه های اسفند ، بهمن و فروردین است . بعنوان مثال بهمن ماه به عنوان پر بارانترین ماه سال برای ایستگاه های تربت حیدریه و درونه شناخته شده است و این در حالیست که برای ایستگاه های ششتراز ، شاهین علیا و صنوبر اسفند ماه پر بارانترین ماه سال می باشد . در این بین تنها ایستگاه ازغند با ارتفاع ۱۵۰۰ متر از سطح دریاست که با دریافت ۵۹/۱ میلیمتر ، حداکثر بارش ماهانه خود را در فروردین ماه دریافت می کند. در مجموع بررسی وضعیت بارش در سطح ایستگاه های ناحیه مورد مطالعه مؤید این امر است که تغییرات بارندگی بطور کاملاً محسوسی از مهر ماه آغاز گردیده و سپس باروند افزایشی قابل توجه در زمستان و اوایل بهار به حداکثر خود رسیده و بعد از آن با سیر نزولی مشخص در شهریور ماه به حداقل میزان ممکن خود می رسد .

نقشه شماره ۴- پهنة های همباران ناحیه تربت حیدریه

www.shahrsazionline.com

ت) بررسی پارامترهای دمایی:

پارامترهای مورد محاسبه در این مطالعات برای ایستگاه های ۶ گانه منتخب ناحیه تربت حیدریه براساس مقادیر ماهانه و سالانه مورد ارزیابی قرار گرفته اند براین اساس حداکثر مطلق دمای هوا، متوسط حداکثر دمای روزانه، متوسط دراز مدت دمای روزانه در مقیاس ماه و سال، متوسط حداقل دمای روزانه و حداقل مطلق دمای هوا بعنوان پارامترهای اصلی محاسبه گردیده اند. تیر ماه عنوان گرمترین ماه سال را بخود اختصاص داده بطوریکه پارامترهای متوسط حداکثرها و حداکثر مطلق بالاترین میزان دمای هوا را شامل می شوند. متوسط درجه حرارت در این ماه در سطح ناحیه و برای ایستگاه های منتخب ۲۱/۹ درجه سلسیوس برای ایستگاه اسدآباد تربت حیدریه تا ۳۲/۷ درجه سلسیوس برای ایستگاه درونه بردسکن در تغییر بوده و مقدار حداکثر مطلق در این ماه برای ایستگاه مذکور به ترتیب ۳۶/۵ و ۵۰ درجه سلسیوس اندازه گیری شده است.

علاوه بر بررسی متوسط میانگین درجه دمای هوا در سطح تمامی ایستگاه ها مبین این است که روند افزایش دما در این ناحیه از اردیبهشت ماه رو به تزاید گذاشته بطوری که این افزایش تا تیرماه سیر صعودی خود را طی می کند. بعد از تیرماه در ماههای مرداد و شهریور می توان شاهد کاهش نسبی دما بود که این روند تا دی ماه که درجه دمای هوا برای تمامی ایستگاه ها به پایین ترین مقدار خود می رسد، با سرعت بیشتری ادامه پیدا می کند. دی ماه به عنوان سردترین ماه سال در سطح ناحیه تربت حیدریه ویژگی های دمایی خود را دارد که با توجه به استیلای عوامل اقلیمی، تسلط هوای سرد و خشک را برای این پهنه در پی دارد. در این ماه میزان متوسط میانگین ها از ۲/۲- درجه سلسیوس برای ایستگاه اسدآباد تربت حیدریه تا ۶/۷ درجه سلسیوس برای ایستگاه درونه بردسکن در نوسان است خصوصیات مربوط به پارامترهای متوسط حداقل ها و حداقل مطلق در سطح ایستگاه های منتخب ناحیه بیانگر سیطره هوای سرد و خشک سبیری بر تمامی این پهنه است.

ث) یخبندان:

با توجه به وسعت پهنه مورد مطالعه و وجود تغییرات آب و هوایی پدیده مذکور که اندازه گیری آن بواسطه نزول دمای روزانه به زیر صفر می باشد، در ایستگاه های مختلف تفاوت های عمده ای را از خود بروز می دهد. بدلیل قرار گرفتن دی ماه بعنوان سردترین ماه سال برای تمامی ایستگاه های منتخب ناحیه مذکور، تعدد روزهای یخبندان در سطح تمامی این از مقدار قابل توجهی برخوردار است. بعنوان نمونه تعداد روزهای یخبندان در این ماه برای ایستگاه اسدآباد تربت حیدریه در برگیرنده تمامی روزهای ماه می باشد و بعد از آن ایستگاه تربت حیدریه با ۲۷ روز یخبندان در مکان بعدی قرار می گیرد. بعد از دی ماه، آذر ماه دومین ماه سال را از حیث حدوث پدیده یخبندان را شامل می شود. در این ماه تعداد روزهای یخبندان برای ایستگاه های اسدآباد، تربت حیدریه، گناباد و کاشمر به ترتیب به ۲۶، ۲۲، ۲۲ و ۸ روز می رسد که این مقادیر تقریباً دارای همسانی نسبی با ارقام اندازه گیری شده برای بهمن ماه است. در مقابل با

توجه به افزایش دمای هوا در فروردین ماه و ادامه این وضعیت دمایی تا آبان ماه، تعداد روزهای یخبندان برای ایستگاه های مورد نظر حداقل تعداد را از خود نشان می دهند بطوری که در ماه های اردیبهشت، خرداد، تیر، مرداد و شهریور هیچ یخبندانی حادث نمی گردد.

ج) ساعات آفتابی:

بررسی وضعیت ساعات آفتابی واقعی و ممکن و همچنین درصد آفتابگیری در دو ایستگاه سینوپتیک تربت حیدریه و کاشمر نشان دهنده میزان قابل توجه مقادیر مذکور برای این دو ایستگاه می باشد. بطور کلی تیرماه برای ایستگاه تربت حیدریه و خرداد ماه برای ایستگاه کاشمر بعنوان ماه های دربرگیرنده حداکثر ساعات آفتابی واقعی می باشند. این مقادیر که بستگی تام به جابجایی زاویه تابش خورشید و استقرار منطقه در پهنه حداکثر تابش در سال دارد، در مجموع باعث پدید آمدن خشکی و گرمای شدید در منطقه شده و از یک سو با دریافت تابش و از سوی دیگر با تشکیل پرفشار در سطح زمین در سطح زمین، مقدار بسیار بالایی از امواج موج کوتاه خورشید را بصورت امواج طول بلند زمینی منعکس می کند. از طرف دیگر بررسی وضعیت ساعات آفتابی ممکن برای ایستگاه های مذکور نشان از اختلاف سالانه نسبتاً ناچیزی دارد بطوریکه مجموع سالانه ساعات آفتابی برای ایستگاه تربت حیدریه ۴۴۴۸ ساعت و برای ایستگاه کاشمر ۴۴۲۷ ساعت برآورد شده است. این میزان انرژی دریافتی با توجه به ایجاد محدودیت اقلیمی و جغرافیایی می تواند بعنوان یک عامل مثبت و تقویت کننده جهت تولید انرژی پاک و تجدیدپذیر از انرژی خورشید مورد بهره برداری قرار گیرد. درصد آفتابگیری نیز بعنوان یک پارامتر اساسی در زمینه دما و خصوصیات مربوط به آن، نقش قابل ملاحظه ای در برآورد توانمندی ها و محدودیت های موجود از خود به نمایش می گذارد. این پارامتر که خود تابعی از حرکت زمین به دور خورشید است، در طی ماه های سال تغییرات محسوسی را متحمل می گردد. مقادیر حداکثر آفتابگیری برای ایستگاه های تربت حیدریه و کاشمر به ترتیب تیر ماه و مرداد ماه و به مقدار ۸۵/۵ و ۸۷ ساعت در ماه می باشد. از سوی دیگر بدلیل وجود پوشش ابری و زمان حداکثر تولید بارش ماه های اسفند و بهمن برای ایستگاه های تربت حیدریه و کاشمر کمترین مقدار درصد آفتابگیری را شامل می شوند.

چ) بررسی وضعیت تبخیر و تعرق پتانسیل:

تبخیر به فرایند تبدیل مایع به بخار اطلاق می گردد و ممکن است از سطوح آزاد آب، سطح مرطوب خاک و یا بصورت تعرق از سطح گیاهان صورت گیرد. این عنصر از دو نظر حائز اهمیت است اولاً میزان تلفات آب را مشخص می کند و ثانياً برآورد میزان آبی که در اثر آبیاری به مصرف تعرق درختان و گیاهان میرسد را تعیین می کند. بنابراین در اقلیم های خشک و نیمه خشک که سطوح وسیعی از ناحیه مورد مطالعه را در بردارند، تعیین میزان مقادیر مربوط به تبخیر از اهمیت بالایی جهت برآورد توان هیدرولوژیک برخوردار است.

در پدیده تبخیر عوامل متعددی دخالت دارند که درجه تاثیر هر کدام از آنها به سایر عوامل بستگی دارد و همین امر موجب می شود تا تنوع کمی کاملاً محسوسی ایجاد گردد. مهمترین عوامل مؤثر در تبخیر عبارتند از:

- تابش خورشیدی که بصورت تابعی از عرض جغرافیایی و خصوصیات مربوط به آن است.

- باد که با افزایش آن سرعت تبخیر و حمل توده های مرطوب هوا افزایش می یابد.

- رطوبت نسبی

- درجه حرارت

جهت بررسی وضعیت تبخیری در سطح ناحیه مورد مطالعه از اطلاعات موجود در ۵ ایستگاه واجد شرایط این پهنا استفاده شده است.

بررسی اطلاعات موجود نشان می دهد که این ناحیه از نرخ تبخیر سالانه بالایی برخوردار بوده و میزان تبخیر برای ایستگاه های واجد آمار آن از حداقل ۲۰۰۷ تا حداکثر ۳۲۸۶ میلیمتر در سال در تغییر است از سوی دیگر بررسی توزیع ماهانه نرخ تبخیر در سطح این ایستگاه ها بیانگر روی داد حداکثر مقدار تبخیر در ماه های خرداد و تیر می باشد، چنانچه میزان تبخیر در تیر برای ایستگاه های ملک آباد، مهنه، کاشمر و تربت حیدریه و همچنین در خرداد ماه برای ایستگاه گناباد حداکثر مقادیر موجود را نشان می دهد. در مجموع بررسی سیر نوسانات ماهانه تبخیر در ایستگاه های مورد مطالعه نشان دهنده این است که میزان تبخیر از اواخر فروردین رو به افزایش گذاشته و روند این صعود تا تیر ماه ادامه دارد و بعد از این ماه با سیر نزولی نسبتاً کندی تا مهر ماه رقم قابل ملاحظه ای را تشکیل می دهد. در بقیه اوقات سال بدلیل وجود بارش، افزایش ساعات ابرناکی و کاهش گسل انرژی خورشیدی نرخ تبخیر در سطح نسبتاً متعادلی قرار داشته و محدودیت خاصی را بوجود نمی آورد.

نقشه شماره ۵-پهنه های هم دما ناحیه تربت حیدریه

www.shahrsazionline.com

نقشه شماره ۶- پهنة های هم تبخير ناحیه تربت حیدریه

www.shahrsazionline.com

ح- رطوبت نسبی:

رطوبت نسبی به درصد بخار آب موجود در اتمسفر اطلاق می گردد که اصولاً بر اثر انتقال آب از سطوح مرطوب به هوا بوجود می آید. اهمیت رطوبت نسبی هوا به عنوان یک عنصر اقلیمی در ارزیابی های مختلف بصورت یک عنصر ثانوی مطرح است. علاوه بر این استفاده از دمای نقطه شبنم که نحوه دیگر بیان وضعیت رطوبت هوا در ارتباط با تغییرات دمای محیط است، در محاسبات بارشی و حداکثر بارش محتمل کاربرد دارد.

بررسی وضعیت ماهانه و سالانه ایستگاه های مورد مطالعه نشان از تغییرات قابل ملاحظه مقدار رطوبت نسبی دارد که تماماً در ارتباط با شرایط تبخیر و تعرق، وزش باد، وضعیت بارشی و موقع سال می باشند. بر این اساس دی ماه در تمامی ایستگاه ها بیشترین میزان رطوبت نسبی سالانه را به خود اختصاص می دهد در حالیکه تیر ماه و بعد از آن خرداد ماه بدلیل متحمل شدن تبخیر و تعرق زیاد و عدم نزول بارش از کمترین میزان رطوبت نسبی بهره مند می باشند.

در مجموع منطقه مورد مطالعه در ماههای خرداد، تیر، مرداد و شهریور با کمبود رطوبت نسبی قابل ملاحظه ای مواجه است که دلیل اصلی آن عدم نزول بارش و بالا بودن نرخ تبخیر و تعرق می باشد.

۲-۱-۱-۲- پهنه بندی اقلیمی محدوده ناحیه تربت حیدریه:

همانگونه که در بحث های مربوط به خصوصیات عناصر اقلیمی ناحیه مورد مطالعه بیان گردید، بعلاوه تنوع آب و هوایی قابل ملاحظه در این محدوده و تنوع در پراکندگی مکانی و نوسانات زمانی، نواحی آب و هوایی نسبتاً متجانسی در سطح این پهنه قابل تمییز می باشند. بررسی های انجام شده نشان می دهد که ناهموازی ها در تغییرات آب و هوایی ناحیه نقش عمده ای ایفا نموده و اگرچه اثرات این عوامل به طور غیر مستقیم در تغییرات اقلیمی ملحوظ است ولی در طبقه بندی اقلیمی مستقیماً منظور می شوند. از طرف دیگر از بارش سالانه بعنوان شاخص کلی رطوبت و از روزهای یخبندان و درجه حرارت بعنوان شاخص عمومی حرارت استفاده گردیده است. در مجموع براساس نسبت توان رطوبتی هوا به صورت به توان تبخیرکنندگی هوا به صورت دما یا پارامترهای وابسته، روش های مختلفی جهت تعیین مشخصه های اقلیمی ارائه گردیده است که در این میان روش های آمبرژه، دمارتن و سیلیانیوف از کاربرد عمومی تری برخوردار می باشند. جهت تقسیم بندی اقلیمی ناحیه تربت حیدریه از روش سیلیانیوف استفاده گردید که این تقسیم بندی بر اساس گرادبان های بارشی، دما و تبخیر و نقشه های هریک از عوامل اقلیمی یاد شده صورت پذیرفته است. لذا با توجه به این عوامل، در پهنه بندی اقلیمی این ناحیه پارامترهای دما، بارش تبخیر و جمع سالانه دمای فعال به عنوان پارامترهای شاخص انتخاب شده و در نهایت امر این ناحیه به پهنه اقلیمی مختلف تفکیک گردیده است. با عنایت به نقشه مذکور می توان پی به این موضوع برد که پهنه محدوده مورد مطالعه از تنوع اقلیمی قابل توجهی سود

می برد که این تنوع گاه بصورت عوامل شیت و تقویت کننده و بعضاً بعنوان مهمترین محدودیت ها و تنگناها نقش خود را بروز می دهد . در مجموع پهنه های اقلیمی دربرگیرنده این محدوده عبارتند از :

۱-۱-۲-۲-۱- اقلیم نیمه مرطوب:

محدوده تحت تاثیر این اقلیم بخش محدودی از شمال ناحیه تربت حیدریه را در برگرفته بطوری که قسمت هایی از شمال غرب شهرستان تربت حیدریه و شمال شرق شهرستان کاشمر را شامل می شود . ویژگی های اقلیمی این محدوده به شرح ذیل است .

- میانگین دمای سالانه بین ۷/۵ تا ۱۰ درجه سانتی گراد است .
- بارش متوسط سالانه آن حدود ۳۵۰ تا ۴۰۰ میلیمتر می باشد .
- مقدار تبخیر و تعرق پتانسیل آن بین ۵۰۰ تا ۷۵۰ میلیمتر در سال در نوسان است .
- جمع واحد حرارتی با آستانه های ۱۰ و ۳ درجه سانتیگراد در حدود ۳۵۰۰ و ۵۰۰۰ درجه در روز می باشد .

۱-۱-۲-۲-۲- اقلیم نیمه خشک :

این اقلیم قسمت های قابل ملاحظه ای از شمال و شمال شرق ناحیه مورد نظر را در برگرفته و در واقع بخش های متعددی از شهرستان های بردسکن ، کاشمر و تربت حیدریه را تحت تاثیر خود قرار می دهد مقادیر اندازه گیری شده عناصر اقلیمی این پهنه مشخصات تقریباً همگن زیر را از خود نشان می دهند :

- متوسط دمای سالانه بین ۷/۵ تا ۱۲/۵ درجه سانتیگراد است .
- میانگین بارندگی سالانه در این محدوده اقلیمی از ۲۵۰ تا ۳۵۰ میلیمتر در نوسان است .
- تبخیر و تعرق پتانسیل سالانه در این پهنه بین مقادیر ۷۵۰ تا ۱۰۰۰ میلیمتر تغییر می کند .
- جمع واحد گرمایی این محدوده با آستانه ۱۰ درجه سانتیگراد بین ۴۰۰۰ تا ۵۰۰۰ درجه در روز می باشد .

۱-۱-۲-۲-۳- اقلیم نیمه خشک میانه:

گسترش این اقلیم در نیمه شمالی و شمال شرقی محدوده ناحیه تربت حیدریه کاملاً مشهود می باشد و قسمت های نسبتاً وسیعی از شهرستان های رشتخوار ، تربت حیدریه ، کاشمر و بردسکن در محدوده تاثیر این اقلیم واقع گردیده اند به طور کلی ویژگی های عمومی عناصر اقلیمی این پهنه عبارتند از:

- دمای میانگین سالانه در این محدوده بین ۱۰ تا ۱۵ درجه سانتیگراد است .
- متوسط بارندگی بین مقادیر ۲۰۰ تا ۳۵۰ میلیمتر در سال متغیر است .
- تبخیر و تعرق پتانسیل سالانه در این پهنه بین ۱۰۰۰ تا ۱۲۵۰ میلیمتر می باشد .

- جمع واحد حرارتی با آستانه های ۱۰ و ۴ درجه سانتیگراد در این اقلیم به ترتیب ۳۰۰۰ تا ۴۰۰۰ درجه روز است .
-۴-۲-۱-۱-۱-۱ اقلیم نیمه خشک شدید:

محدوده تحت تاثیر این اقلیم که بخش های متعددی از شهرستان های رشتخوار ، بردسکن ، تربت حیدریه و کاشمر را شامل می شود در برگیرنده نواحی وسیعی از نیمه شمالی ناحیه تربت حیدریه است . مشخصات پارامترهای اقلیمی غالب در این اقلیم به شرح ذیل می باشد .

- میانگین دمای سالانه در این محدوده بین ۱۷/۵ تا ۱۲/۵ درجه سانتیگراد است .
- متوسط بارش سالانه این پهنه از ۲۰۰ تا ۳۰۰ میلیمتر در تغییر است .
- نرخ تبخیر و تعرق پتانسیل در این اقلیم بین ۱۰۰۰ تا ۱۵۰۰ میلیمتر در سال است .
- جمع واحد حرارتی با آستانه ۱۰ درجه بین ۴۰۰۰ تا ۵۰۰۰ درجه روز با آستانه ۴ درجه سانتیگراد بین ۶۰۰۰ تا ۷۰۰۰ درجه - روز است .

-۵-۲-۲-۱-۱-۱ اقلیم خشک:

مشخصات عناصر اقلیم این پهنه به شرح زیر است :
- میانگین دمای سالانه آن از ۱۵ تا ۲۰ درجه سانتیگراد در نوسان است .
- متوسط بارندگی سالانه این اقلیم بین ۱۰۰ تا ۲۰۰ میلیمتر است .
- میزان تبخیر و تعرق پتانسیل بین ۱۲۵۰ تا ۱۷۵۰ میلیمتر در سال می باشد .
- جمع واحد حرارتی در این پهنه با آستانه ۱۰ درجه بین ۵۰۰۰ تا ۶۰۰۰ درجه - روز با آستانه ۴ درجه سانتیگراد بین ۷۰۰۰ تا ۸۰۰۰ درجه - روز است . بطور کلی با توجه به نقشه پهنه بندی اقلیمی ناحیه تربت حیدریه و گسترش این پهنه ، قسمت های بسیار وسیعی از سطح کلیه شهرستان های این ناحیه در استیلای کامل این طبقه اقلیمی قراردارند بطوریکه حداکثر پراکنش توزیع مساحت آن در شهرستان گناباد به چشم می خورد .

-۶-۲-۲-۱-۱-۱ اقلیم فراخشک:

بدلیل مجاورت بخش های متعددی از جنوب ، جنوب غرب و غرب ناحیه تربت حیدریه با اقلیم فراخشک و تاثیرپذیری این بخش ها از خصوصیات این اقلیم ، قسمت هایی از شهرستان های گناباد و بردسکن در برگیرنده پهنه های متعددی از این اقلیم می باشند . این اقلیم که محدودیت ها و تنگناهای متعددی را برای مناطق تحت استیلای خود به همراه دارد از مشخصات زیر برخوردار است :

- میانگین دما در این اقلیم بین ۱۷/۵ تا ۲۰ درجه سانتیگراد است .

- ميزان ميانگين بارندگي سالانه در اين اقليم از ۵۰ ميليتر تا حداكثر ۱۵۰ ميليتر در ارتفاعات در نوسان است .
- نرخ تبخير و تعرق پتانسيل سالانه در اين اقليم بين ۱۵۰۰ تا بيش از ۲۰۰۰ ميليتر مي باشد .
- جمع واحد حرارتي با آستانه ۱۰ درجه حدود ۵۰۰۰ تا ۶۰۰۰ درجه - روز و با آستانه ۴ درجه ، ۸۰۰۰ درجه - روز است .

از سوي ديگر با توجه به اطلاعات آماری موجود در ايستگاه های منتخب ناحيه ، طبقه بندي اقليمي اين ايستگاه ها بيانگر اعمال محدوديت های اقليمي و طبيعي بی شماری است که هریک بنحوی زیست بوم ها و سیمای فیزیکی منطقه را تحت الشعاع تاثیرات خود قرار می دهند براین اساس و با توجه به در نظر گرفتن مشخصات اصلی عناصر اقليمي در این ايستگاه ها ، طبقه بندي اقليمي این ايستگاه ه ها به عنوان نقاط معرف به شرح جدول شماره ۱ منظور گردیده است .

جدول شماره ۱: نتایج طبقه بندی اقليمي ایستگاه های هواشناسی منتخب در ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی

رديف	روش طبقه بندي ايستگاه	روش آمبرژه	روش دمارتن	روش سيليانيف
۱	کاشمر	خشک سرد	بيابانی	خشک
۲	اسد آباد تربت	خشک سرد	نيمه خشک	نيمه خشک ميانه
۳	تربت حيدرپه	خشک سرد	نيمه خشک	نيمه خشک شديد
۴	بجستان	خشک سرد	بيابانی	خشک
۵	گناباد	خشک سرد	بيابانی	خشک
۶	درونه	نيمه خشک گرم ميانی	خشک	خشک

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی ، مهندسين مشاور پيشاهنگان آمایش

نقشه شماره ۷-پهنه بندی اقلیمی ناحیه تربت حیدریه

www.shahrsazionline.com

۳-۱-۱- مسائل کلی زمین شناسی:

وضعیت چینه شناسی و ساختمانی ناحیه تربت حیدریه در ارتباط کامل با وضعیت ناهموار یها و خصوصیات تکتونیکی آن قرار دارد. سیستم های گسلی اصلی و توده های رسوبی قدیمی در این پهنه که اکثراً مربوط به پرکامبرین و دوران اول هستند، خصوصیات زمین شناسی قابل تمایزی را به این گستره داده اند که بعضاً در نوع خود از اهمیت بالایی برخوردار هستند. همچنین توده های آتشفشانی و نفوذی مختلف موجود و در این بخش، استفاده از اطلاعات موجود و نقشه های زمین شناسی ایران به بررسی وضعیت زمین شناسی محدوده مورد مطالعه پرداخته می شود.

۳-۱-۱-۱- ارزیابی منابع و قابلیت اراضی:

محدوده مورد مطالعه به دلیل دارا بودن تیپولوژی و مرفولوژی متنوع از مجموعه تیپ ها و واحدهای اراضی متفاوتی تشکیل گردیده است. تیپ ها و واحدهای اراضی موجود مشتمل بر اراضی کوه ها، تپه ها و فلات ها و تراس های فوقانی، دشت های دامنه ای، دشت های سیلابی، واریزه های بادبزی شکل سنگریزه دار، دشت های رسوبی - رودخانه ای، اراضی مخلوط و متفرقه از جمله عمده ترین تیپ های اصلی فیزیوگرافی در این پهنه به شمار می روند که بعضاً به تنهایی قسمت های قابل ملاحظه ای از این گستره را در بر گرفته اند. لذا با توجه به اهمیت شناسایی این منابع به بررسی تیپ ها و واحدهای اراضی متعلق به آنها در سطح ناحیه پرداخته شده است. براساس طبقه بندی متداول در کشور اشکال مختلف فیزیوگرافی این ناحیه که با توجه به خصوصیات مختلف اراضی از قبیل توپوگرافی، جنس زمین، کاربری، پوشش گیاهی و خاکشناسی شکل یافته اند به ۹ تیپ اصلی، یک مجموعه تیپ و یک تیپ متفرقه تقسیم می شوند.

نقشه شماره ۸- کاربری اراضی ناحیه تربت حیدریه

www.shahrsazionline.com

۲-۳-۱-۱- آسیب پذیری ناحیه تربت حیدریه در برابر رویداد زمین لرزه:

ناحیه تربت حیدریه از نظر موقعیت جغرافیایی قسمتهای از مرکز، جنوب و جنوب غربی خراسان رضوی را شامل می شود. این منطقه از نظر موقعیت تکتونیکی در محل برخورد زونهای ساختمانی ایران مرکزی (مناطق شرقی و مرکزی شهرستان تربت حیدریه، شمال و جنوب شرقی شهرستان کاشمر، نواحی مرکزی شهرستان بردسکن و نواحی مرکزی و جنوب و جنوب شرقی شهرستان گناباد)، زون آمیزه رنگین (قسمتی از نواحی شمالی شهرستان بردسکن و شهرستان تربت حیدریه) و گودال های مرکزی (نواحی مرکزی شهرستان کاشمر و نواحی مرکزی و غربی شهرستان بردسکن) قرار دارد. بر همین اساس ویژگی های لرزه زمین ساخت ناحیه متأثر از ویژگی های زون های زمین ساختی مذکور و گسلهای متعددی است که در منطقه وجود دارد. گسلهایی که در منطقه وجود دارند اغلب روندی شرقی - غربی داشته و متأثر از گسل اصلی ایران مرکزی و یا گسل درونه است.

تراکم این گسلها در نواحی شمالی و جنوبی بیشتر از نواحی مرکزی است همین تراکم زیاد گسلها در منطقه باعث شده که قسمت مرکزی ناحیه به صورت یک قطعه فروافتاده عمل کرده و چالهای ساختمانی مرکزی را شکل دهد در صورتی که نواحی شمال و جنوبی منطقه را قطعات بالا آمده و نواحی کوهستانی شکل می دهد. همان طور که در بالا اشاره شد از گسل های مهمی که در منطقه وجود دارد گسل کویر بزرگ است که به وسیله ولمن (۱۹۶۶) درونه نامیده شده است. نام این گسل به دلیل عبور از قسمت شمالی روستای درونه به این نام معروف شده است. طول این گسل در حدود ۷۰۰ کیلومتر و از حاشیه شرقی ایران تا مرکز دشت کویر امتداد دارد.

ناحیه تربت حیدریه به لحاظ سوابق لرزه خیزی و ایجاد زمین لرزه با توجه به زونهای ساختمانی، و همچنین گسل درونه، دارای سوابق لرزه خیزی مهمی می باشد و در طول تاریخ داده های مه لرزه ای و دستگاهی مهمی در زمینه رویداد زمین لرزه در سطح آن به ثبت رسیده است. مراکز زلزله مخرب، همان طور که در بالا اشاره شده، تنها در بخش شرقی گسل درونه و در مناطق کاشمر و تربت حیدریه دیده شده است. که می توان به زمین لرزه ۱۵ اکتبر ۱۹۳۳، با بزرگی ۶ و ۴ ماه مه ۱۹۴۰ با بزرگی ۶،۷ اشاره کرد. ولی قبل از این تاریخ نیز شهر کاشمر (که در آن زمان ترشیز نامیده می شد) در سال ۱۹۰۳ دچار زمین لرزه مخربی شده که بر اثر آن بسیاری از مراکز مسکونی ویران شد. همچنین در سال ۱۹۲۳ بر اثر زمین لرزه، آبادیهای جنوب تربت حیدریه به شدت تخریب شدند.

۳-۳-۱-۱- سیل خیزی ناحیه تربت حیدریه:

سیل به وضعیتی گفته می شود که در آن جریان رودخانه و سطح آب بصورت غیر قابل منتظره افزایش پیدا کرده بطوریکه باعث خسارات مالی و جانی گردد. محدوده مورد مطالعه در قلمرو ۳ زیر حوضه اصلی هریرود - کشف رود، نمکزار خواف و کال شور قرار دارد و توسط رودخانه ها و مسیل های متعددی زهکش می شوند. وضعیت آبدهی این رودخانه ها با توجه به تجزیه و تحلیل آمار آبدهی حوزه های آبریز ناحیه در محل ایستگاه های هیدرومتری در شماره ۱

آمده است پارامترهای مورد معرفی برای هر ایستگاه به صورت مقادیر رژیم آبدی در مقیاس سال و ماه و در قالب مقادیر میانگین، حداقل و حداکثر در طول دوره مشاهدات انعکاس یافته است.

جدول شماره ۲: رژیم آبدی ماهانه و سالانه رودخانه های ناحیه تربت حیدریه

ردیف	رودخانه	ایستگاه	رژیم آبدی	مهر	ابان	آذر	دی	بهمن	اسفند	فروردین	اردیبهشت	خرداد	تیر	مرداد	شهریور	سالانه
۱	کال سالار	تربت حیدریه	حداکثر	۰,۷۱	۱,۱۹	۱,۶۵	۲,۱۶	۴,۷۹	۷,۲۸	۸,۵۲	۵,۹۴	۲,۸۷	۰,۷	۰,۵۳	۰,۵۲	۲,۱۴
			میانگین	۰,۳۴	۰,۵۴	۰,۸۲	۰,۹۶	۱,۳۱	۲,۶۴	۲,۴۲	۱,۶۶	۰,۸۷	۰,۴	۰,۲۸	۰,۳	۱,۰۵
			حداقل	۰,۱۳	۰,۲	۰,۲۹	۰,۴۴	۰,۴۳	۰,۵۷	۰,۳۹	۰,۱۲	۰,۰۹	۰,۱۱	۰,۰۶	۰,۰۸	۰,۳
۲	دره شصت	صنوبر	حداکثر	۰,۲۷	۰,۴۱	۰,۴۷	۱,۷	۵,۴۹	۵,۲	۱۱,۵۵	۸,۱۴	۲,۲۵	۰,۶۲	۰,۳۲	۰,۲۴	۱,۹۳
			میانگین	۰,۱۳	۰,۱۹	۰,۲۲	۰,۳۴	۰,۷۷	۱,۷	۱,۶۵	۱,۰۴	۰,۴۶	۰,۲۱	۰,۱۲	۰,۰۹	۰,۵۸
			حداقل	۰,۱۳	۰,۱۹	۰,۲۲	۰,۳۴	۰,۷۷	۱,۷	۱,۶۵	۱,۰۴	۰,۴۶	۰,۲۱	۰,۱۲	۰,۰۹	۰,۵۸
۳	ازغند	کنعانی	حداکثر	۰,۷۲	۱,۱۹	۱,۲۵	۴,۵۲	۱۴,۵۸	۱۳,۸۱	۳۰,۶۸	۲۱,۶۲	۵,۹۸	۱,۶۵	۰,۸۵	۰,۶۴	۵,۱۴
			میانگین	۰,۳۱	۰,۴۵	۰,۵۴	۰,۸۱	۲,۰۸	۵	۵,۲۸	۳,۳۶	۱,۲۸	۰,۶	۰,۳	۰,۲۵	۱,۶۹
			حداقل	۰,۰۵	۰,۱۱	۰,۱۹	۰,۳۲	۰,۵۸	۰,۵۸	۰,۴	۰,۵۸	۰,۲۸	۰,۰۸	۰,۰۳	۰,۰۳	۰,۳۹
۴	باخرز شهر	ده منج	حداکثر	۱,۰۸	۱,۵۱	۱,۴۵	۰,۹۷	۱,۲۸	۰,۶۹	۱,۵۷	۷,۵۸	۱,۲۵	۰,۲۸	۰,۳۶	۰,۵۹	۱,۵۵
			میانگین	۰,۲۵	۰,۴۲	۰,۴۴	۰,۸۱	۰,۷۶	۱,۶۷	۳,۱۳	۲,۴	۰,۷۵	۰,۲۵	۰,۱۸	۰,۱۸	۰,۹۱
			حداقل	۱,۰۸	۰,۸۸۱	۰,۷۶	۰,۵۳	۰,۵۱	۰,۵۱	۰,۲۳	۰,۰۹	۰,۸۳	۰,۰۴	۰,۰۴	۰,۰۵	۰,۴۶

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی، مهندسی مشاور پیشاهنگان آمایش

با توجه به جدول شماره ۱ این نتایج حاصل شد که حداکثر رژیم آبدی رودخانه کال سالار در ایستگاه هیدرومتری تربت حیدریه حدود ۸,۵۲ متر مکعب بر ثانیه در فروردین ماه و حداقل رژیم آبدی برای این رودخانه حدود ۰,۰۶ متر مکعب در ثانیه در مرداد ماه رخ داده است. حداکثر رژیم آبدی رودخانه شصت دره در ایستگاه هیدرومتری صنوبر حدود ۱۱۶ مترمکعب در ثانیه در فروردین ماه و حداقل رژیم آبدی این رودخانه ۰,۰۹ متر مکعب در ثانیه در شهریور ماه می باشد.

حداکثر رژیم آبدی رودخانه ازغند در ایستگاه هیدرومتری کنعانی حدود ۳۰,۷ مترمکعب در ثانیه در فروردین ماه و حداقل رژیم آبدی این رودخانه ۰,۰۳ متر مکعب در ثانیه در شهریور ماه می باشد.

حداکثر رژیم آبدی رودخانه باخرز شهر نو در ایستگاه هیدرومتری ده منج حدود ۷,۵۸ مترمکعب در ثانیه در اردیبهشت ماه و حداقل رژیم آبدی این رودخانه ۰,۰۴ متر مکعب در ثانیه در تیر و مرداد ماه می باشد.

• جمع بندی:

بر اساس مطالب ارائه شده در بالا حداکثر رژیم آبدهی مربوط به فروردین ماه و حداقل رژیم آبدهی مربوط به ماه های تیر، مرداد و شهریور است. این امر تحت تاثیر شرایط اقلیمی و رژیم آبدهی برفی - بارانی حاکم بر منطقه می باشد. که باعث حداکثر جریان رودها در فصل بهار و زمستان و حداقل جریان آنها در تابستان شده است. با توجه به مباحث مذکور و نیز با در نظر گرفتن ویژگی ریزش های جوی و وضعیت پوشش گیاهی حوضه آبریز رودخانه های مذکور، ملاحظه می شود که همه رودخانه های موجود در ناحیه تربت حیدریه رژیم آبدهی بارانی و طغیانی دارند. بارش های جوی پراکنده و نامنظم که اغلب به صورت رگباری ریزش می نماید موجب جاری شدن سیلاب های عظیمی در منطقه می گردد که موجب تخریب قشر نازک خاک، کاهش ظرفیت کشاورزی، فرسایش، سیل گیری و بروز خسارات متعدد جانی و مالی می شود. کیفیت آب ها اغلب نامناسب و شور بوده که تحت تاثیر جنس کف دشتهای می باشد. بهره گیری از سیلابها در این ناحیه قدمتی طولانی دارد که مهمترین کاربردهای آن، مصارف زراعت است. سدها و بندهای ایجاد شده بر روی رودهای پر آب (مانند دره بند اولنگ و بند عمر شاه در جنوب شهر بیرجند) نشانگر استفاده بهینه از منابع آبهای سطحی در ناحیه است.

۲-۱- اوضاع و احوال فرهنگی، اجتماعی و تاریخی منطقه:

۱-۲-۱- تشخیص ساختار قومی و فرهنگی:

از نظر تاریخی، ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی دیرینگی زیادی دارد. آثار بسیار زیادی از دوران های پیش از اسلام و حکومت های پس از آن در این ناحیه قابل مشاهده است. به طور کلی در این ناحیه اقوام ترک، کرد، فارس و بلوچ در کنار هم زندگی می کنند. نکته قابل توجه در این میان، این است که علیرغم این تنوع قومی به دلیل افزایش ارتباطات و تعاملات اجتماعی و فرهنگی، تفاوت ها و تنوع های فرهنگی کم رنگ شده و افراد به سهولت در کنار همدیگر زندگی می کنند. نوع زبان اکثر ساکنان ناحیه فارسی می باشد؛ اگرچه در برخی نواحی ترک زبانان و عرب ها هم دیده می شوند. دین اغلب ساکنان را اسلام با مذهب شیعه تشکیل می دهد و سایر اقلیت های مذهبی نقش بسیار کمی در ترکیب ساکنان دارند.

سنت ها و آداب و رسوم و تمامی فعالیت های هنری که رفتار و سلوک افراد جامعه را تشکیل می دهند در مقوله فرهنگ قرار می گیرند، پیدا است که مصرف فرهنگ به عبارتی کاربرد وسیع و برنامه ریزی شده آن در جوامع، بستگی تنگاتنگی با اوضاع اقتصادی آن جامعه داشته و همچون هر موهبتی مستغنی بهره بیشتری از آن دارد و هرچه دامنه فراغت انسانی بازتر می شود ضرورت نیاز به فرهنگ صورت علمی و فنی تری می باید تا حدی که شاخص های مصرف در گستره فرهنگ نشان دهنده میزان توسعه یافتگی محسوب می شود.

بررسی وضعیت برخورداري ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی از امکانات فرهنگی نشان می دهد که این ناحیه تنها دارای ۱۵ چاپخانه ، ۲۸ کتابخانه عمومی ، ۴ سینما ، ۴۸ مکان متبرکه، ۱۰۱۳ مسجد و ۵۸۲ تکیه و حسینیه است . توجه در ارقام مربوط به امکانات و مقایسه آن با جمعیت ناحیه گویای ضعف نسبی ناحیه در برخورداري از امکانات فرهنگی و عدم تناسب آن با نیازهای ساکنان است. بررسی پراکنش فضایی امکانات محدود موجود نیز نشان می دهد که اغلب این امکانات در شهرهای بزرگ نظیر تربت حیدریه ، کاشمر و تا حدودی گناباد واقع شده اند و مناطق روستایی و شهرهای کوچک از امکانات فرهنگی بهره چندان نبرده اند و یا اصولاً بی بهره هستند . ساختار یاد شده ، علاوه بر بیان محدودیت برخورداري از امکانات فرهنگی شکاف میان مناطق روستایی و شهری و نیز شهرهای بزرگ و کوچک را یادآور می گردد.

خانوارهای ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی عمدتاً از نوع خانوارهای هسته ای می باشند . پس از آن نیز خانوارهای پرجمعیت قرار دارند . بررسی بعد خانوار و نوع آن به لحاظ مقیاس در مناطق شهری و روستایی ناحیه نشان می دهد که تفاوت چندان در ترکیب انواع خانوارها دیده نمی شود . البته در مناطق روستایی سهم خانوارهای گسترده بیش از مناطق شهری است . این موضوع بیانگر بیشتر بودن بعد خانوار مناطق روستایی در مقایسه با مناطق شهری است . این ارقام همچنین بیانگر وجود فرهنگ زندگی مشترک میان فرزندان و بزرگسالان و تشکیل خانواده گسترده در مناطق روستایی و تا حدودی کل ناحیه است.

به لحاظ میزان و نرخ باسوادی نیز مطالعات پیشین نشان داد که ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی از نرخ بی سوادی زیادی برخوردار بوده و از این منظر در رنج می باشد (نرخ بیسوادی ۱۹/۴ درصد) . میزان بی سوادی بر حسب جنس و مناطق از شکاف قابل توجهی برخوردار است و بیانگر وجود یک نوع تبعیض و گسست جنسی ، منطقه ای و نسلی در ناحیه است . گسست نسلی به لحاظ نوع آموزش و فرهنگ در صورت عدم توجه می تواند تأثیرات نامطلوبی بر روند رشد و توسعه ناحیه داشته باشد.

علاوه بر بی سوادی، ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی با معضل کم سوادی نیز مواجه می باشد. بدین معنا که اغلب باسوادان این ناحیه دارای سطح سوادی در حد ابتدایی یا راهنمایی هستند (۵۹/۷ درصد).

بررسی وضعیت زناشویی در ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی گویای این است که متوسط سن ازدواج مردان ناحیه ۲۴/۱ و زنان ناحیه ۲۱/۸ سال است . این ارقام گویای این است که اولاً سن ازدواج در ناحیه در حال افزایش است . ثانیاً این متوسط سن در نزد مردان بیش از زنان است . ثالثاً سن ازدواج افراد ساکن در مناطق شهری کمتر از مناطق روستایی است.

معادل ۳۵/۴ درصد افراد واقع در سن ازدواج این ناحیه هرگز ازدواج نکرده اند . در مقابل ، ۶۴ درصد افراد ساکن در این ناحیه حداقل یکبار ازدواج کرده اند . همچنین در این ناحیه ۰/۴ درصد ازدواج ها به طلاق منجر می شوند. این رقم

برای مردان ۰/۳ درصد و برای زنان ۰/۶ درصد است. اگرچه رقم کلی این پدیده کم می باشد، ولی شدت آن برای زنان در مقایسه با مردان دو برابر است و قابل تأمل می باشد. سن پایین تر ازدواج برای زنان، تغییر الگوها و مناسبات بازار کار و روابط اجتماعی، افزایش سطح سواد و نوع تفکرات و انتظارات اجتماعی و خانوادگی و... از دلایل عمده این امر می باشند.

از نظر ترکیب اجتماعی گروه های سنی ساکن در این ناحیه، می توان گفت که اغلب ساکنان در گروه سنی میان سالان قرار دارند و پس از آن نیز جوانان قرار دارند. به طور کلی ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی از جمعیت جوانی برخوردار است و سهم جمعیت جوان و کمتر از آن نقش مؤثری در ساختار جمعیتی اجتماعی این ناحیه دارد. این موضوع ضرورت توجه به نیازها و خواست های جوانان را مورد تأکید قرار می دهد.

از نظر ترکیب گروه های شغلی ساکن در این ناحیه نیز مشخص می شود که اکثر ساکنان را شاغلان ساده و غیرماهر تشکیل می دهند. البته سهم و نقش گروه های شغلی برتری در مناطق شهری بیش از مناطق روستایی است. این موضوع به دلیل شیوه تولید بافت سنتی خانوارهای ساکن در مناطق روستایی بستگی دارد.

می توان گفت که به لحاظ اجتماعی - فرهنگی علیرغم تنوع قابل توجه در اقوام ساکن در این ناحیه مشکل حادی به لحاظ برقراری ارتباط میان سکونتگاه های مختلف وجود ندارد. این ناحیه به لحاظ اجتماعی و فرهنگی عمدتاً از آداب و رسوم سنتی پیروی می کنند و امکانات فرهنگی و اجتماعی با محدودیت نسبی همراه بوده و از توزیع و پراکنش نامناسبی نیز برخوردار است.

۳-۱- نحوه توزیع جمعیت در منطقه:

در این قسمت چند و چون جمعیت ناحیه تربت حیدریه مورد مطالعه قرار می گیرد. برای این منظور سنجه های متعددی نظیر شمار و روند تحول جمعیت، گروههای سنی و جنسی، هرم سنی، حرکات درونی و مکانی جمعیت بررسی خواهد شد.

۳-۱-۱- شمار و نرخ رشد جمعیت:

ناحیه تربت حیدریه در سال ۱۳۸۵ دارای ۷۴۷۳۱۳ نفر جمعیت بود که از این تعداد ۴۸/۲ درصد در مناطق شهری و مابقی در مناطق روستایی ساکن بودند. لازم به ذکر است که براساس همین آمار ۴۲۵ نفر آنها نیز به عنوان جمعیت غیرساکن اعلام شده بودند که این تعداد در شمار جمعیت روستایی اضافه شده است. میزان جمعیت در سالهای ۱۳۶۵، ۱۳۵۵ و ۱۳۷۵ به ترتیب برابر ۴۴۳۵۵۸ نفر، ۷۱۲۱۴۱ و ۶۹۳۸۰۰ نفر بوده است.

نمودار شماره ۱: شمار جمعیت ناحیه تربت حیدریه در سال های ۱۳۸۵-۴۵

ماخذ: مطالعات مشاور

روند تحول جمعیت این ناحیه حاکی از افک و خیزهایی در آن است. نرخ رشد بلندمدت (سی ساله) آن ۱/۸ درصد است که این رقم در مناطق شهری به ۳/۲ درصد و در مناطق روستایی به ۰/۸ درصد تغییر می یابد. ولی این روند در سالهای اخیر بسیار متفاوت شده است. در سالهای ۱۳۷۵-۸۵ نرخ رشد جمعیت ۰/۷ درصد بود و این ناحیه بخشی از جمعیت خود را از دست داده است. این کاهش جمعیت تنها تحت تأثیر جمعیت روستایی بوده و شهرها در این میان نقشی نداشتند. نرخ رشد جمعیت شهری ۲/۲ درصد و نرخ رشد جمعیت روستایی ۰/۴- درصد در همین دوره بوده است. همین روند در سالهای ۷۵-۱۳۶۵ نیز صادق بود با این تفاوت که شدت کاهش جمعیت روستایی بسیار قابل توجه بود.

جدول شماره ۳: شمار و نرخ رشد جمعیت ناحیه تربت حیدریه به تفکیک مناطق سال های ۱۳۵۵-۸۵

سال	تعداد نفر				نرخ رشد (درصد)				
	شهری	روستایی	غیرساکن	کل	دوره	شهری	روستایی	غیرساکن	کل
۱۳۵۵	۱۳۸۰۹۷	۳۰۵۴۶۱	۰	۴۴۳۵۵۸	۱۳۵۵-۶۵	۴/۴	۵/۰	—	۴/۸
۱۳۶۵	۲۱۲۰۶۶	۴۹۹۷۹۳	۲۸۲	۷۱۲۱۴۱	۱۳۶۵-۷۵	۳/۲	-۲/۱	—	-۰/۳
۱۳۷۵	۲۸۹۹۱۹	۴۰۳۷۷۶	۱۰۵	۶۹۳۸۰۰	۱۳۷۵-۸۵	۲/۲	-۰/۴	—	۰/۷
۱۳۸۵	۳۶۰۴۴۳	۳۸۶۴۴۵	۴۲۵	۷۴۷۳۱۳	۱۳۵۵-۸۵	۳/۲	۰/۸	—	۱/۸

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی - مهندسين مشاور پیشاهنگان آمایش

۲-۳-۱- ترکیب و توزیع جمعیت برحسب شهرستان :

توزیع جمعیت در بین شهرستان های مختلف ناحیه نشان می دهد که شهرستان تربت حیدریه در سال ۱۳۸۵ با ۲۶۷۳۷۱ نفر ۳۵/۸ درصد کل جمعیت جمعیت این ناحیه را دارا می باشد. این سهم در مناطق شهری و روستایی به ترتیب ۳۸/۷ درصد و ۳۳/۱ درصد تغییر می یابد. پس از آن نیز شهرستان کاشمر با ۲۰ درصد کل جمعیت و ۲۴/۶ درصد جمعیت شهری و ۱۵/۷ درصد جمعیت روستایی دومین کانون تجمع جمعیت محسوب می گردد.

به لحاظ روند تحول جمعیت شهرستان های ناحیه مشخص می گردد که طی سال های ۹۰-۱۳۸۵ همه شهرستان های این ناحیه غیر از شهرستان تربت حیدریه برشمار جمعیت خویش افزوده اند. بیشترین افزایش مربوط به شهرستان های تربت خلیل آباد و کاشمر بوده است (به ترتیب ۱,۷۶ و ۱,۳ درصد). اما شهرستان بجستان از روند متفاوتی با کل ناحیه و شهرستان های دیگر برخوردار بوده است این شهرستان شمار جمعیت خویش را با نرخ معادل ۰,۲۱ درصد افزایش داده است که این افزایش جمعیت با رشد منفی در شهرنشینی و رشد مثبت در روستا نشینی می باشد به گونه ای که احساس می شود افراد به روستاها مهاجرت کرده اند. نرخ ۰,۸۹- در شهرنشینی و و نرخ ۱,۳+ در روستا نشینی گویای این موضوع است.

جدول شماره ۴: شمار و نرخ رشد جمعیت ناحیه تربت حیدریه به تفکیک مناطق و شهرستان ها در سال های ۱۳۸۵-۹۰

شهرستان	1385			1390			نرخ رشد		
	شهری	روستایی	کل	شهری	روستایی	کل	شهری	روستایی	کل
بردسکن	۲۹۱۱۰	۴۰۴۲۴	۶۹۵۳۴	۳۴۱۰۱	۳۸۵۲۵	۷۲۶۲۶	۳,۲۲	-۰,۹۶	۰,۸۷
تربت حیدریه	۱۳۹۵۸۹	۱۲۷۷۸۲	۲۶۷۳۷۱	۱۴۰۲۳۶	۷۰۱۵۴	۲۱۰۳۹۰	۰,۰۹	11.30-	-۴,۶۸
خلیل آباد	۱۴۱۲۴	۳۰۸۸۴	۴۵۰۰۸	۱۷۰۹۶	۳۲۰۱۵	۴۹۱۱۱	۳,۸۹	0.72	۱,۷۶
رشتخوار	۱۱۸۸۳	۴۵۹۹۹	۵۷۸۸۲	۱۳۱۷۶	۴۷۴۵۶	۶۰۶۳۲	۲,۰۹	0.63	۰,۹۳
کاشمر	۸۸۷۵۷	۶۰۵۳۸	۱۴۹۲۹۵	۹۵۹۶۲	۶۱۱۸۷	۱۵۷۱۴۹	۱,۵۷	0.21	۱,۰۳
گناباد	۴۶۵۲۰	۳۳۲۷۳	۷۹۷۹۳	۴۶۱۲۸	۳۴۶۵۵	۸۰۷۸۳	-۰,۱۷	0.82	۰,۲۵
بجستان	۱۵۳۰۹	۱۵۰۲۳	۳۰۳۴۲	۱۴۶۳۷	۱۶۰۲۷	۳۰۶۶۴	-۰,۸۹	۱,۳	۰,۲۱
مه ولات	۱۵۱۵۱	۳۲۵۱۲	۴۷۶۶۳	۱۹۹۳۱	۲۸۹۶۹	۴۸۹۰۰	۵,۶۴	2.28-	۰,۵۱
ناحیه	۳۶۰۴۴۳	۳۸۶۴۴۵	۷۴۶۸۸۸	۳۸۱۱۲۶۷	۳۲۸۹۸۸	۷۱۰۲۵۵	۱,۱۳	3.17-	-۱

ماخذ: مطالعات مشاور

۳-۳-۱- ترکیب و توزیع جمعیت برحسب شهرها:

ناحیه تربت حیدریه در مجموع دارای ۲۰ کانون شهری است. بزرگترین کانون جمعیت شهری آن تربت حیدریه است. این شهر در سال ۱۳۸۵ برابر ۱۲۲۳۷۹ نفر جمعیت داشت. پس از آن کاشمر با ۸۴۱۴۷ نفر و گناباد با ۳۸۵۰۶ نفر در رده های بعدی قرار دارند. بررسی روند تحول جمعیت شهرها حاکی از آن است که طی سالهای ۸۵-۱۳۷۵ غیر از شهرک های بایک، کدکن، بیدخت و کاخک تمام شهرهای ناحیه تربت حیدریه برشمار جمعیت خویش افزوده اند. همچنین این بررسی نشان می دهد که شهرهای این ناحیه از دامنه تغییرات نسبتاً زیادی برخوردار هستند. کوچکترین شهر ناحیه تربت حیدریه را شهر رباط سنگ با ۱۵۰۰ نفر جمعیت تشکیل می دهد. این شهر تنها ۰/۴ درصد کل جمعیت شهری ناحیه را دارا می باشد. در مقابل بزرگترین شهر آن تربت حیدریه است که ۱۲۱۳۰۰ نفر جمعیت دارد. این شهر بیش از ۳۳/۷ درصد از جمعیت شهری ناحیه را دارا می باشد. علاوه بر دامنه تغییرات زیاد، نامتوازن بودن توزیع جمعیت در بین شهرها از دیگر ویژگیهای جمعیتی شهرهای ناحیه تربت حیدریه است. نسبت شهر اول به شهر دوم برابر ۱/۴ می باشد که به لحاظ تئوری های موجود باید در حد ۲ باشد. این عدم توازن در سایر مراتب شهری هم دیده می شود. نسبت جمعیت شهر اول به شهر دوم و سوم هم به ترتیب برابر ۳/۳ و ۵/۲ است که می بایست در حد ۳ و ۴ باشد. بدین سان مشخص می شود که عدم توازن در سلسله مراتب شهری با حرکت به سطوح پایین شهری به لحاظ جمعیتی افزایش می یابد.

نقشه شماره ۹-پراكنش جمعيتي ناحيه تربت حيدرليه

www.shahrsazionline.com

جدول شماره ۵: شمار و نرخ رشد جمعيت شهر های ناحیه تربت حیدریه سال های ۸۵-۱۳۷۵

نرخ رشد (درصد)	۱۳۸۵		۱۳۷۵		نام شهر	نام شهرستان
	درصد	شمار	درصد	شمار		
۲/۶	۱/۷	۵۹۶۸	۱/۷	۵۱۱۳	انابد	بردسکن
۲/۹	۶/۴	۲۳۱۴۲	۵/۹	۱۷۳۶۵	بردسکن	
۲/۵	۳۳/۷	۱۲۱۳۰۰	۳۲/۱	۹۴۶۴۷	تربت حیدریه	تربت حیدریه
۱/۸	۰/۴	۱۵۰۰	۰/۴	۱۲۵۶	رباط سنگ	
۱/۵	۲/۵	۹۰۶۴	۲/۷	۷۸۴۳	دولت آباد	
-۰/۷	۱/۲	۴۲۲۱	۱/۵	۴۵۳۷	بایک	
۰/۷	۱/۰	۳۵۰۴	۱/۱	۳۲۶۳	کدکن	
۰/۷	۱/۶	۵۷۰۰	۱/۸	۵۲۰۰	کندر	
۰/۶	۲/۳	۸۴۲۴	۲/۷	۷۹۳۵	خلیل آباد	خلیل آباد
۱/۹	۱/۶	۵۶۰۱	۱/۶	۴۶۲۳	رشتخوار	رشتخوار
۳/۱	۱/۷	۶۲۸۲	۱/۶	۴۶۱۹	جنگل	
۱/۹	۲۳/۲	۸۳۶۶۷	۲۳/۱	۶۹۱۷۷	کاشمر	کاشمر
۱/۲	۱/۴	۵۰۹۰	۱/۵	۴۵۱۴	ریوش	
۲/۱	۱۰/۳	۳۶۹۹۶	۱۰/۲	۳۰۱۴۹	گناباد	گناباد
۰/۲	۱/۴	۴۹۴۷	۱/۶	۴۸۷۰	بیدخت	
-۰/۸	۱/۳	۴۵۷۷	۱/۷	۴۹۶۴	کاخک	
۰/۵	۰/۹	۲۳۴۹	۱/۱	۳۲۰۰	یونسی	بجستان
۲/۵	۳/۳	۷۱۹۶۰	۳/۲	۹۳۰۷	بجستان	
۱/۹	۴/۲	۱۵۱۵۱	۴/۲	۱۲۵۳۷	فیض آباد	مه ولات
۲/۰	۱۰۰	۳۶۰۴۴۳	۱۰۰/۰	۲۹۵۲۱۹	جمع کل	

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی - مهندسين مشاور پيشاهنگان آمایش

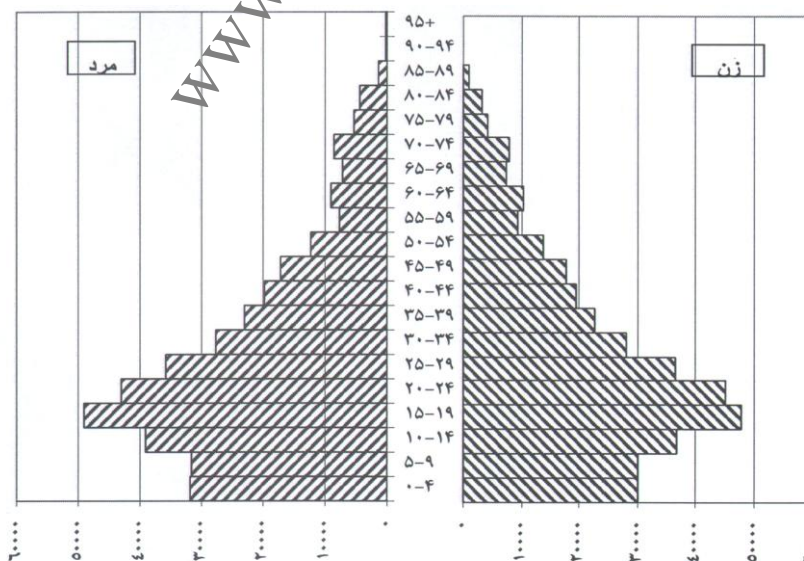
۴-۳-۱- گروههای سنی پنج ساله و هرم سنی:

هرم سنی جمعیت از جمله شاخص هایی است که در تحلیل و شناخت ترکیب درونی جمعیت به کار می رود. بررسی هرم سنی و گروههای سنی پنج ساله جمعیت ناحیه تربت حیدریه نشان می دهد که بیشترین میزان جمعیت این ناحیه در گروه سنی ۱۹-۱۵ ساله قرار دارد. بر این اساس ۱۳ درصد جمعیت در این گروه واقع شده اند. پس از آن نیز گروه سنی ۲۴-۲۰ ساله با ۱۱/۸ درصد و ۱۴-۱۰ ساله با ۱۰/۱ درصد قرار دارند. این ترکیب در مناطق شهری و روستایی نیز صادق است.

ارقام یاد شده حاکی از تغییر شکل هرم سنی جمعیت در این ناحیه است. این خود تحت تأثیر سیاست های کنترل و تنظیم خانواده است که در سالهای اخیر اعمال شده است. همچنین ارتباط مستقیمی میان کاهش موالید و سطح آموزش و فرهنگ عمومی جامعه وجود دارد. نکته قابل توجه در این زمینه تغییر هرم سنی و کاهش پایه آن در مناطق روستایی همپای مناطق شهری است. آنچه که در سایر نواحی کشور عمدتاً دیده می شود این است که سرعت کاهش پایه هرم سنی در مناطق روستایی کندتر از مناطق شهری است.

حرکت هرم سنی جمعیت بیانگر این واقعیت است که در سال های آینده با قرارگیری بخش پهن هرم سنی (پایه هرم) در سنین ازدواج ، با موج جدید افزایش جمعیت در این ناحیه مواجه خواهیم بود که این مهم احتمالاً در سال های ۹۵-۱۳۹۰ به وقوع خواهد پیوست . البته منظور از موج جدید جمعیتی و افزایش مجدد نرخ موالید و رشد جمعیت ، افزایش های قابل توجه در سال های قبل نمی باشد بلکه منظور این است که روندهای حاکم بر کاهش موالید متوقف و اندکی روند تغییر یافته و موالید افزایش خواهد یافت .

نمودار شماره ۲- هرم سنی جمعیت ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی سال ۱۳۸۵

ماخذ : طرح توسعه و عمران ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی و مطالعات مشاور

جدول شماره ۶: شمار و ترکیب جمعیت ناحیه تربت حیدریه بر حسب گروه های سنی پنج ساله و مناطق سال ۱۳۸۵

روستایی		شهری		ناحیه		گروه های سنی
ترکیب	شمار	ترکیب	شمار	ترکیب	شمار	
۸,۳	۳۲۱۱۳	۸,۳	۲۹۸۶۰	۸,۳	۶۱۹۷۳	۰-۴ ساله
۸,۴	۳۲۳۹۷	۸,۱	۲۹۲۶۸	۸,۳	۶۱۶۶۵	۵-۹ ساله
۱۰,۳	۳۹۸۳۲	۱۰,۰	۳۵۹۴۵	۱۰,۱	۷۵۷۷۷	۱۰-۱۴ ساله
۱۳,۰	۵۰۴۶۸	۱۳,۰	۴۶۶۹۲	۱۳,۰	۹۷۱۶۰	۱۵-۱۹ ساله
۱۱,۸	۴۵۵۵۲	۱۱,۸	۴۲۵۰۳	۱۱,۸	۸۸۰۵۵	۲۰-۲۴ ساله
۹,۵	۳۶۶۳۶	۹,۹	۳۵۷۷۶	۹,۷	۷۲۴۱۲	۲۵-۲۹ ساله
۶,۹	۲۶۸۱۵	۸,۰	۲۸۹۴۷	۷,۵	۵۵۷۶۲	۳۰-۳۴ ساله
۵,۳	۲۰۳۳۹	۷,۱	۲۵۴۱۷	۶,۱	۴۵۷۵۶	۳۵-۳۹ ساله
۴,۶	۱۷۹۸۷	۵,۹	۲۱۳۱۶	۵,۳	۳۹۳۰۳	۴۰-۴۴ ساله
۴,۴	۱۷۱۰۲	۴,۹	۱۷۷۴۹	۴,۷	۳۴۸۵۱	۴۵-۴۹ ساله
۳,۵	۱۳۵۱۹	۳,۵	۱۲۷۷۲	۳,۵	۲۶۲۹۱	۵۰-۵۴ ساله
۲,۵	۹۷۱۲	۲,۰	۷۳۱۵	۲,۳	۱۷۰۲۷	۵۵-۵۹ ساله
۳,۰	۱۱۵۶۳	۲,۱	۷۷۰۶	۲,۶	۱۹۲۶۹	۶۰-۶۴ ساله
۲,۳	۸۹۶۶	۱,۶	۵۶۶۲	۲,۰	۱۴۶۲۸	۶۵-۶۹ ساله
۲,۷	۱۰۶۰۰	۱,۷	۶۰۲۵	۲,۲	۱۶۶۲۵	۷۰-۷۴ ساله
۱,۶	۶۱۸۱	۰,۹	۳۳۸۱	۱,۳	۹۵۶۲	۷۵-۷۹ ساله
۱,۳	۵۰۱۹	۰,۸	۲۸۲۳	۱,۰	۷۸۴۲	۸۰-۸۴ ساله
۰,۴	۱۳۷۷	۰,۲	۸۹۰	۰,۳	۲۲۵۷	۸۵-۸۹ ساله
۰,۱	۳۹۳	۰,۱	۱۵۵	۰,۱	۶۴۸	۹۰-۹۴ ساله
۰,۱	۲۹۹	۰,۰	۱۵۱	۰,۱	۴۵۰	۹۵ ساله و بیشتر
۰,۰	۰	۰,۰	۰	۰,۰	۰	نامشخص
۱۰۰,۰	۳۸۶۸۷۰	۱۰۰,۰	۳۶۰۴۴۳	۱۰۰,۰	۷۴۷۳۱۳	جمع

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی - مهندسين مشاور پيشاهنگان اراک

۵-۳-۱- ساختار و ترکیب سنی جمعیت:

از دیگر ویژگی های جمعیت ناحیه تربت حیدریه جوانی جمعیت آن می باشد. بر اساس آمار ۵۱/۵ درصد جمعیت این ناحیه را جوانان و گروه های سنی کمتر از آن ها تشکیل می دهند. این رقم در مناطق شهری و روستایی به ترتیب ۵۱/۱ درصد و ۵۱/۸ درصد میانگین سنی جمعیت ناحیه تربت حیدریه ۲۸/۲ سال و میانه سنی آن ۲۳/۳ سال می باشد.

برآوردها حاکی از این است که به دلیل واقع شدن حجم زیاد جمعیت در سنین پایین در سال های آینده موضوع جوانان به ویژه اشتغال از موضوعات اصلی این ناحیه برای برنامه ریزان و مدیران باشد. البته باید توجه داشت این ناحیه در سال های آینده با تغییر نسبی نیازها از گروه های سنی کمتر به سنین بالاتر مواجه خواهد بود به طوری که نیاز به تأمین

اجتماعی در کنار نیازهای جوانان افزایش خواهد یافت و در مقابل نیاز به پوشش خدمات اطفال و کودکان اندکی کاهش خواهد یافت .

۶-۳-۱- شمار و بعد خانوار:

براساس آمار سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۸۵ شمار خانوارهای معمولی ساکن ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی معادل ۱۹۳۹۶۰ خانوار بود که در قیاس با جمعیت آن بعد خانواری معادل ۳/۹ نفر را نشان می دهد این بعد در مناطق شهری و روستایی به ترتیب ۳/۹ نفر و ۳/۸ نفر است .

بیشترین میزان بعد خانوار به شهرستان رشتخوار با ۴/۳ نفر و کمترین آن به شهرستان گناباد با ۳/۶ نفر تعلق دارد . همچنین در مناطق شهری بیشترین بعد خانوار به شهرستان رشتخوار با ۴/۵ نفر و کمترین آن مربوط به شهرستان خلیل آباد با ۳/۶ نفر است . بیشترین و کمترین بعد خانوار روستایی نیز به ترتیب به شهرستان های رشتخوار و بجستان با ۴/۲ درصد و ۳/۴ درصد تعلق دارد .

جدول شماره ۷- شمار و بعد خانوار ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی بر حسب شهرستان و به تفکیک مناطق سال های ۸۵-۱۳۷۵

بعد خانوار			شمار خانوار						شهرستان			
۱۳۸۵			۱۳۷۵			۱۳۸۵				۱۳۷۵		
کل	روستایی	شهری	کل	روستایی	شهری	کل	روستایی	شهری		کل	روستایی	شهری
۳,۸	۳,۷	۳,۹	۴,۷	۴,۱	۶,۲	۱۰,۲۹	۱۰,۷۸۹	۷۴۴۰	۱۳,۷۵۱	۱۰,۱۰۲	۳۶۴۹	بردسکن
۳,۹	۴,۱	۳,۸	۴,۷	۴,۵	۴,۹	۶,۷۷۳	۳۱,۱۴۸	۳۶,۵۸۷	۵۱,۲۰۸	۲۸,۶۶۰	۲۲,۵۴۸	ترتیب حیدریه
۳,۷	۳,۷	۳,۶	۴,۶	۴,۵	۴,۳	۱۲,۲۹۸	۸,۳۶۴	۳,۹۳۴	۱۰,۰۲۹	۸,۳۲۳	۱,۷۰۶	خلیل آباد
۴,۳	۴,۲	۴,۵	۴,۹	۴,۴	۹,۳	۱۳,۵۱۹	۱۰,۸۵۷	۲,۶۶۲	۱۰,۹۰۲	۹,۹۰۸	۹۹۴	رشتخوار
۳,۸	۳,۷	۳,۸	۴,۶	۴,۳	۵,۰	۳,۹۵۵	۱۶,۳۳۰	۲۳,۲۲۴	۳۰,۶۹۵	۱۵,۷۸۲	۱۴,۸۷۷	کاشمر
۳,۴	۳,۵	۳,۴	۴,۱	۴,۱	۴,۱	۲۲,۲۶۰	۹,۸۲۷	۱۲,۴۳۳	۱۸,۴۷۸	۸,۸۱۱	۹,۶۶۷	گناباد
۳,۶	۳,۷	۳,۶	۴,۱	۴,۱	۴,۱	۸,۰۹۷	۴۰,۶۰	۴۰,۳۷	۶۶۱۵	۴۳۳۸	۲۲۷۷	بجستان
۳,۹	۳,۹	۴,۰	۴,۶	۴,۶	۴,۷	۲۲,۲۶۰	۸,۴۴۱	۳,۸۲۷	۹,۸۰۲	۷,۱۲۲	۲,۶۸۰	مه ولات
۳,۹	۳,۸	۳,۹	۴,۶	۴,۳	۵,۰	۱۹,۳۹۶۰	۱۰,۱۰۶۸	۹,۲۸۹۲	۱۵,۱۴۴۴	۹,۳۰۴۶	۵,۸۳۹۸	ناحیه

ماخذ: طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی و مطالعات مشاور

• جمع بندی:

در یک جمع بندی کلی مهمترین عوامل و جهت گیری های حاکم بر جمعیت ناحیه تربت حیدریه که می تواند در آینده نگرایی جمعیت آن مؤثر باشد عبارتند از:

- جمعیت ناحیه تربت حیدریه در سال های آینده از روند مثبتی در افزایش جمعیت برخوردار خواهد بود. این نرخ به دلیل اجرای سیاست های مختلف از سوی دولت از شتاب کمتری برخوردار خواهد بود.
- نرخ رشد جمعیت مناطق شهری همچنان از نرخ رشد مناطق روستایی بیشتر خواهد بود. شدت این نرخ در شهرهای کوچک تر اندکی افزایش خواهد یافت و برآورد می شود که بیش از متوسط ناحیه باشد.
- جمعیت این ناحیه علیرغم افزایش نسبی میانگین سنی همچنان به عنوان یک جمعیت جوان مطرح خواهد بود.
- نحوه پراکنش جمعیت، در سطح ناحیه به سمت شکل گیری کانون های بزرگتر و حذف کانون های کوچکتر در حرکت خواهد بود و الگوی سکونت از الگوی نشینی به شهرنشینی تغییر جهت خواهد داد.
- از شدت پدیده مهاجرت در این ناحیه کاسته خواهد شد و نرخ رشد جمعیت آن به سمت نرخ رشد طبیعی حرکت خواهد کرد. این موضوع در شهرهای کوچک و شهرستان های جدید کم رنگ تر خواهد بود.

۴-۱- وضع ارتباطات در منطقه:

با استناد به اطلاعات موجود در ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی کلاً در حدود ۱۶۵۰ کیلومتر انواع راههای ارتباطی (آزاد راه، راه اصلی، راه فرعی و ...) وجود دارد که ارتباط بین شهرستان های ناحیه و همچنین ناحیه با استان را برقرار می کند. در سراسر ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی، آزاد راه، بزرگراه و راه اصلی عریض وجود ندارد و طول راههای اصلی معمولی آن در حدود ۵۰۶/۵ کیلومتر است. طول راههای فرعی آسفالتی در حدود ۵۲۷ کیلومتر است که از این مقدار، ۱۲۲ کیلومتر عریض و ۴۰۴ کیلومتر درجه یک است. به جز راههای مذکور در حدود ۴۶۱ کیلومتر سایر راههای شنی نیز وجود دارد و ناحیه فاقد راه فرعی شنی است. (در جدول شماره ۸ طول راههای معمولی حوزه استحفاظی ادارات راه و ترابری ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی در سال ۱۳۸۲ نشان داده شده است.)

جدول شماره ۸: انواع راههای زیرپوشش ادارهای راه و ترابری ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی - سال ۱۳۸۲

سایر راههای شنی	راههای فرعی شنی			سایر راههای آسفالتی	راه فرعی آسفالتی			راه اصلی			آزاد راه	جمع	شرح
	بزرگراه	عریض	درجه ۲		بزرگراه	عریض	درجه ۲	معمولی	عریض	بزرگراه			
۴۶۰/۶	.	.	.	۱۵۵/۸	.	۴۰۴/۹	۱۲۲/۵	۵۰۶/۵	.	.	.	۱۶۴۹/۵	ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی

ماخذ: طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی و مطالعات مشاور

ارقام جدول ۸ نشان می دهد که از کل راههای ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی ۵۰۶/۵ کیلومتر (۳۰/۷ درصد) راه اصلی معمولی، ۵۲۷/۴ کیلومتر (۳۲ درصد) راه فرعی آسفalte، ۱۵۶ کیلومتر (۹/۴ درصد) سایر راههای آسفalte و حدود ۲۷/۹ درصد نیز به سایر راههای شنی تعلق دارد. (نقشه شماره ۱۰- راه های ناحیه تربت حیدریه)

انواع راه های شهری و روستایی زیر پوشش اداره راه و ترابری بجستان در سال ۸۸ به شرح جدول زیر است .

جدول شماره ۹ : انواع راه های شهری و روستایی زیر پوشش اداره راه و ترابری بجستان سال ۸۸

شرح	جمع	آزاد راه	راه اصلی			راه دسترسی شنی	راه فرعی آسفalte			
			بزرگراه	خطه ۴	معمولی		درجه ۱	عریض	بزرگراه	
شهرستان بجستان	۶۰۶/۴۷۶	۰	۰	۴۸	۱۱۴/۶۸	۵۳/۵۲۳	۴۸/۵۷۳	۲۳	۰	۰

ماخذ : اداره راه و ترابری شهرستان بجستان و مطالعات مشاور

از کل راههای شهرستان بجستان ۸۴ کیلومتر (۱۳/۹ درصد) راه اصلی معمولی، ۷۱/۵۷۳ کیلومتر (۱۱/۸ درصد) راه فرعی آسفalte، ۵۳/۵۲۳ کیلومتر (۸/۸ درصد) راه دسترسی شنی ، ۷۶ کیلومتر (۱۲/۵ درصد) به راه های آسفalte روستایی ، ۲۰۶/۷ کیلومتر (۳۴/۱ درصد) به راههای شنی روستایی و نیز ۱۱۴/۶۸ کیلومتر (۱۸/۹ درصد) به راه های دسترسی روستایی تعلق دارد.

ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی از طریق چند محور با مرکز استان و استانهای همجوار ارتباط دارد که مهمترین این محور عبارتند از :

- تربت حیدریه - کاشمر - بردسکن
- تربت حیدریه - گناباد - فردوس
- تربت حیدریه - گناباد - قائن
- تربت حیدریه - مشهد - قوچان
- تربت حیدریه - گناباد - فردوس
- تربت حیدریه - رشتخوار - خواف - تایباد
- تربت حیدریه - تایباد - خواف

شهرستان بجستان با موقعیت و استقرار در مسیر شبکه های حمل و نقل جاده ای و منطقه ای و فرامنطقه ای و برخورداری از شبکه های زیر بنایی و خدماتی و ریلی، مناسب جهت جذب سرمایه گذاری داخلی و خارجی است. شبکه های حمل و نقل جاده ای و ریلی مهم شهر بجستان به شرح زیر است .

- راه فرعی درجه یک بجستان - فیض آباد - تربت حیدریه به مشهد است که ارتباط جنوب ، جنوب شرق به شمال شرق کشور است. این محور در حال دوبانده شدن است.

- راه اصلی بجستان - گناباد به قاین- بیرجند به استان خراسان جنوبی و به خواف - مشهد از خراسان رضوی مهمترین راههای ارتباطی با شرق کشور است. محور خواف-گناباد - بجستان نیز در حال مطالعه است.

- راه اصلی بجستان - فردوس - بیرجند- سریشه مهمترین محور ارتباطی از بجستان با مرزهای شرقی کشور است.

- محور اصلی بجستان - فردوس - کرمان که مهمترین و کوتاه ترین جاده ارتباطی به سمت مرکز و جنوب کشور است، این محور (بجستان- فردوس) در حال مطالعه جهت دوبانده شدن است.

- محور اصلی بجستان- طبس- یزد - اصفهان از مهمترین محورهای ارتباطی می باشد.(هم اکنون غالب سنگهای استخراجی از این محور حمل می شود).

- محور ترانزیتی بجستان - بردسکن که اخیراً بهره برداری شده و حلقه مفقوده اتصال بنادر جنوب به گمرکات شمال خراسان می باشد و از طرفی نیز به مهمترین کریدور جاده ای شرق به غرب متصل می شود.

- راه آهن سرخس - مشهد - بجستان - بافق - بندرعباس که اصلی ترین کریدور شمال - جنوب کشور است که با ایستگاه مسافری و باری نقش اصلی در نقل و انتقال کالا دارد.

با استناد به اطلاعات اخذ شده از اداره کل راه و ترابری خراسان ، طول انواع راه های روستایی ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی در حدود ۳۷۸۷/۲ کیلومتر بوده است که از این مقدار ۱۱۱۲ کیلومتر (۲۹/۴ درصد) آسفالتی ، ۱۱۰۰/۱ کیلومتر (۲۹ درصد) شوسه و ۱۵۷۵ کیلومتر بقیه که (۴۱/۶ درصد) از کل راه های روستایی ناحیه است به صورت خاکی می باشد .

جدول شماره ۱۰: انواع راههای روستایی ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی (کیلومتر)

شرح	جمع	آسفالته	شوسه	خاکی
ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی	۳۷۸۷/۲	۱۱۱۲/۱	۱۱۰۰/۱	۱۵۷۵/۱

ماخذ : طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی و مطالعات مشاور

با استناد به اطلاعات اخذ شده از نمایندگی راه و ترابری شهرستان بجستان ، طول انواع راه های روستایی شهرستان در حدود ۳۹۷/۳۸ کیلومتر بوده است که از این مقدار ۷۶ کیلومتر (۱۹/۱ درصد) آسفالتی ، ۲۰۶/۷ کیلومتر (۵۲ درصد) شوسه و ۱۱۴/۶۸ کیلومتر بقیه که (۲۸/۹ درصد) از کل راه های روستایی شهرستان بجستان به صورت دسترسی می باشد .

جدول شماره ۱۱: انواع راههای روستایی شهرستان بجهستان خراسان رضوی ۱۳۸۸ (کیلومتر)

شرح	جمع	آسفالته	شوسه	دسترسی
شهرستان بجهستان	۳۹۷/۳۸	۷۶	۲۰۶/۷	۱۱۴/۶۸

ماخذ: اداره راه و ترابری شهرستان بجهستان و مطالعات مشاور

در سالهای ۱۳۸۵ از کل ۷۴۷ آبادی روستایی مسکونی سرشماری شده در سال ۱۳۸۵ (تعریف آبادی در این سرشماری متفاوت از سایر سرشماری ها بوده است و نقاط فرعی آبادی روستایی محسوب نشده اند)، ۳۳۳ آبادی (۴۴/۶ درصد) از آبادیها دارای راه و دسترسی آسفالته بوده اند و سهم آبادیهای دارای راه شوسه معادل ۱۶/۰ درصد، راه خاکی ۴۰/۰ درصد و راه مالرو در حدود ۰/۴ درصد بوده است.

جدول شماره ۱۲: توزیع آبادیهای ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی برحسب نوع راه زمینی، سال ۱۳۸۵

راه مالرو		راه خاکی		راه شوسه		راه آسفالته		تعداد کل آبادی	شرح
درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد	درصد	تعداد		
۰/۴	۳	۳۸/۱	۲۹۱	۱۶/۱	۱۲۰	۴۴/۶	۳۳۳	۷۴۷	ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی

ماخذ: طرح توسعه و عمران (جامع) ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی و مطالعات مشاور

نقشه شماره ۱۰-راه های ناحیه تربت حیدریه

www.shahrsazionline.com

۵-۱- اوضاع اقتصادی منطقه و نقش شهر در آن:

۵-۱-۱- بررسی وضعیت بخشهای مختلف اقتصادی شامل کشاورزی، صنعت و خدمات:

در این قسمت چند و چون بخشهای مختلف اقتصادی ناحیه تربت حیدریه مورد بررسی قرار می گیرد. بدین منظور ابتدا به مطالعه بخش کشاورزی پرداخته می شود سپس نگاهی به بخشهای صنعت و خدمات خواهیم داشت.

۵-۱-۱-۱- بخش کشاورزی:

در اینجا به بررسی وضعیت کشاورزی ناحیه تربت حیدریه به لحاظ جایگاه و نقش آن در اشتغال زایی، برخورداری از منابع کشاورزی، نوع کشت و میزان و تنوع تولیدی پرداخته می شود.

بخش کشاورزی ناحیه تربت حیدریه در سال ۱۳۸۵، ۱۰۹۱۰۸ نفر شاغل ۴۲/۳ درصد کل فرصتهای شغلی موجود در این ناحیه را به خود اختصاص داده است. از این نظر در جایگاه اول اقتصادی قرار دارد این نسبت در مناطق شهری به ۱۵/۶ درصد و در مناطق روستایی به ۶۲/۸ درصد تغییر پیدا می کند. بررسی روند تحول شاغلان بخش کشاورزی نشان می دهد که این بخش اقتصادی در سالهای اخیر توانسته است با ایجاد فرصتهای شغلی جدید جایگاه خود را حفظ و تقویت نماید. این روند باعث گردیده تا سهم این بخش اقتصادی در سالهای ۸۵-۱۳۷۵ معادل ۲/۵ درصد افزایش یابد. این بخش ۳۵۲۴۶ فرصت شغلی را ایجاد کرده است. این افزایش نقش در مناطق روستایی ۸/۲ درصد با ۲۵۶۵۵ فرصت شغلی همراه بوده است. در مناطق شهری بخش کشاورزی با ایجاد ۹۵۹۱ فرصت شغلی جدید معادل ۳/۴ درصد سهم خود را افزایش داده است. باید توجه داشت که شاغلان بخش کشاورزی نواحی شهری عمدتاً در اراضی پراکنده و کوچک مقیاس اطراف شهرها، دامداری صنعتی و سنتی، خدمات متنوع و مختلف بخش کشاورزی و از این قبیل فعالیت دارند.

جدول شماره ۱۳: شمار و سهم نسبی شاغلان بخش کشاورزی ناحیه تربت حیدریه به تفکیک مناطق سال های ۸۵-۱۳۷۵

مناطق	۱۳۸۵		۱۳۷۵		تغییرات	
	شمار	سهم	شمار	سهم	شمار	سهم
شهری	۱۷۴۱۵	۱۵/۶	۷۸۲۷	۱۲/۲	۹۵۸۸	۳/۴
روستایی	۹۱۶۹۸	۶۲/۸	۶۶۰۳۸	۵۴/۶	۲۵۶۶۰	۸/۲
ناحیه	۱۰۹۱۱۳	۴۲/۳	۷۳۸۶۵	۳۹/۹	۳۵۲۴۸	۲/۵

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی - مهندسين مشاور پيشاهنگان آمایش

بررسی وضعیت اشتغال بخش کشاورزی برحسب شهرستانهای مختلف ناحیه تربت حیدریه نشان می دهد که شهرستان تربت حیدریه با اختصاص ۳۰/۴ درصد کل شاغلان کشاورزی ناحیه به خود بیشترین نقش را در این میان دارد. شهرستان رشتخوار کشاورزی ترین اقتصاد را در بین شهرستان ها دارا و شهرستان کاشمر نیز دارای ضعیف ترین بخش کشاورزی در بین شهرستان های دیگر به لحاظ اشتغال زایی است .

جدول شماره ۱۴: شمار و ترکیب شاغلان بخش کشاورزی ناحیه تربت حیدریه بر حسب شهرستان سال ۱۳۸۵

شهرستان	شمار	کل		شمار	مناطق شهری		مناطق روستایی		
		سهم از ناحیه	سهم از شهرستان		سهم از شهرستان	سهم از ناحیه	سهم از شهرستان	سهم از ناحیه	
بردسکن	۱۱۶۵۷	۴۵,۰	۱۰,۷	۱۹۰۴	۱۹,۷	۱۰,۹	۹۷۵۳	۶۰,۰	۱۰,۶
تربت حیدریه	۳۳۱۸۸	۳۹,۵	۳۰,۴	۳۵۸۸	۸,۷	۵۰,۶	۲۹۶۰۰	۶۸,۹	۳۲,۳
خلیل آباد	۷۶۹۰	۵۴,۳	۷,۰	۱۸۸۷	۴۱,۹	۱۰,۸	۵۸۰۳	۶۰,۱	۶,۳
رشتخوار	۱۴۵۷۶	۷۲,۱	۱۳,۴	۱۶۹۷	۵۰,۷	۹,۷	۱۲۸۷۹	۷۶,۴	۱۴,۰
کاشمر	۱۵۸۸۶	۲۸,۳	۱۴,۰	۳۷۰۰	۱۲,۶	۲۱,۲	۱۲۱۸۶	۴۵,۶	۱۳,۳
* گناباد	۱۷۰۴۳	۴۰,۷	۱۵,۶	۲۶۸۷	۱۴,۲	۱۵,۴	۱۴۳۵۶	۶۲,۷	۱۵,۷
مه ولات	۹۰۷۳	۵۹,۰	۸,۳	۱۹۵۲	۴۰,۸	۱۱,۲	۷۱۲۱	۶۷,۳	۷,۸
ناحیه	۱۰۹۱۱۳	۴۲,۳	۱۰۰,۰	۱۷۴۱۵	۱۵,۶	۱۰۰,۰	۹۱۶۹۸	۶۲,۸	۱۰۰,۰

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی - مهندسین مشاور پیشاهنگان آمایش

*آمار مربوط به بجستان در گناباد لحاظ شده است .

بررسی اراضی زیر کشت ناحیه تربت حیدریه براساس آمار سال زراعی ۱۳۸۵ نشان می دهد که این ناحیه در مجموع دارای ۳۱۶۷۴۹ هکتار زمین زیر کشت بوده است. از این میزان ۶۶/۲ درصد به صورت زراعی و ۳۳/۸ درصد به صورت باغی کشت شده است. همچنین ۷۷ درصد کل زمینهای زیر کشت این ناحیه به کشت آبی و ۲۳ درصد باقیمانده به کشت دیم اختصاص داشته است.

بررسی زمینهای زیر کشت در میان شهرستان های ناحیه گویای این است که شهرستان تربت حیدریه با اختصاص ۳۲/۲ درصد زمین های کشاورزی به خود بیشترین نقش را در این زمینه دارا است و کمترین سهم نیز مربوط به شهرستان خلیل آباد با ۵/۴ درصد است.

به لحاظ الگوی کشت آبی و دیمی نیز مشخص می گردد که در تمام شهرستانهای الگوی کشت آبی الگوی غالب است با این تفاوت که در شهرستانهای خلیل آباد، گناباد و رشتخوار شدت غلبه این الگو بسیار زیاد بوده به طوری که سهم زمینهای زیر کشت آبی آنها به بیش از ۹۴ درصد کل زمین ها می رسد. در مقابل شهرستان کاشمر از الگوی بینابین آبی و دیمی برخوردار است. در این شهرستان زمین های آبی ۵۳ درصد کل زمینهای زیر کشت را تشکیل می دهد.

به لحاظ نوع کشت زراعی و باغی نیز مشخص می گردد در شهرستان نه‌های تربت حیدریه، رشتخوار و خلیل آباد دارای بیشترین سهم اراضی زراعی هستند و در مقابل شهرستان نه‌های گناباد و کاشمر بیشترین نقش را در زمینه محصولات باغی دارند.

بررسی همانند درخصوص میزان تولید محصولات مختلف بیانگر این است که ناحیه تربت حیدریه در مجموع دارای ۱۱۸۳۵۳۰ تن تولید کشاورزی در سال ۱۳۸۵ بوده است. از این میزان ۹۸/۳ درصد به محصولات کشت آبی اختصاص داشته است. این رقم در قیاس با رقم سطح زمینهای زیر کشت بیانگر بازدهی زیادتر الگوی کشت آبی در قیاس با دیم است. همچنین ۷۷/۵ درصد تولیدات یاد شده به محصولات زراعی و ۲۲/۵ درصد باقیمانده نیز مربوط به محصولات باغی بوده است.

بررسی یاد شده درخصوص شهرستان های محدوده مورد مطالعه نشان می دهد که شهرستان های تربت حیدریه با ۴۶/۲ درصد و رشتخوار با ۱۷/۷ درصد بیشترین نقش را در تولید محصولات کشاورزی داشته اند. مقایسه سهم برخورداری از زمینهای کشاورزی و سهم برخورداری از تولیدات بیانگر این است که شهرستانهای خلیل آباد و رشتخوار در مجموع از عملکرد بهتری در قیاس با سایر شهرستان ها برخوردار بوده اند و در مقابل کمترین عملکرد مربوط به گناباد و بردسکن بوده است. این بررسی برحسب محصولات زراعی و باغی حاکی از این است که شهرستان رشتخوار در محصولات زراعی بالاترین عملکرد و شهرستانهای گناباد و بردسکن کمترین عملکرد را داشته اند. در محصولات باغی نیز شهرستان خلیل آباد با عملکرد متفاوتی بیشترین بازدهی را داشته است و پس از آن نیز شهرستان بردسکن قرار دارد و کمترین عملکرد نیز به شهرستانهای تربت حیدریه و گناباد اختصاص دارد.

شهرستانهای رشتخوار و تربت حیدریه با اختصاص بیش از ۹۲ درصد تولیدات خود به محصولات زراعی و شهرستان خلیل آباد با اختصاص بیش از ۸۴ درصد تولیدات خود به محصولات باغی به ترتیب زراعی ترین و باغی ترین کشاورزی ناحیه را دارا می باشند.

در ادامه بررسی وضعیت بخش کشاورزی چند و چون دامهای این ناحیه مطالعه می شود. ناحیه تربت حیدریه در مجموع دارای ۱۴۲۰۴۹۰ واحد دامی است بیشترین تعداد دامهای این ناحیه را دام گوسفند با ۴۰۳۶۵۹ رأس تشکیل می دهد. به لحاظ شهرستانی نیز شهرستان تربت حیدریه با اختصاص ۴۰۵۳۲۷ واحد دامی معادل ۲۸/۵ درصد از واحدهای دامی ناحیه را دارا می باشد و در رده اول است. در مقابل کمترین نقش در این زمینه مربوط به شهرستان خلیل آباد با ۱۳۴۲۲۴ واحد دامی (۹/۴ درصد) است.

همچنین در این ناحیه ۱۳ فقره پروانه بهره برداری جهت دامداری های صنعتی صادر شده است که از این تعداد ۱۰ واحد با ۳۰۵ رأس ظرفیت در زمینه گاوداری صنعتی و ۳ واحد با ظرفیت ۶۰۰ رأس در زمینه گوسفند داری صنعتی

فعاليت دارند. شهرستان تربت حيدريه تنها شهرستان ناحيه در زمينه پرورش گوسفند به روش صنعتي مي باشد و شهرستان کاشمر و بردسکن نيز از هر گونه واحد دامداري صنعتي بي بهره مي باشد. علاوه بر آن در ناحيه تربت حيدريه ۹۶ مرغداری دارای فعاليت است که از اين تعداد ۸۸ واحد با ۱۳۹۰۵۰۰ قطعه ظرفيت در زمينه مرغ گوشتي و ۸ واحد ۱۹۰۰۰۰ قطعه ظرفيت در زمينه مرغ تخم گذار فعاليت دارند. بيشتريين تعداد واحدهای مرغداری گوشتي مربوط به شهرستان تربت حيدريه با ۴۷ واحد و ۶۷۹۵۰۰ قطعه ظرفيت اختصاص دارد. در زمينه واحدهای مرغداری تخم گذار نيز شهرستانهای کاشمر و تربت حيدريه هر يك با ۳ واحد بيشتريين تعداد را دارند. البته ظرفيت واحدهای مستقر در شهرستان کاشمر اندکي بيش از ظرفيت واحدهای شهرستان تربت حيدريه مي باشد.

۲-۱-۵-۱- بخش صنايع و معادن:

بخش صنايع و معادن دومين بخش اقتصادي است که در ناحيه تربت حيدريه مورد مطالعه قرار مي گيرد. اين بخش اقتصادي از چهار زيربخش اصلي تشکيل مي شود که عبارتند از: بخش استخراج معادن، بخش صنعت - ساخت، بخش آب و برق و گاز و بخش ساختمان.

در ناحيه تربت حيدريه در مجموع ۶۲۲۱۶ نفر در بخش صنايع و معادن فعاليت مي کردند. از اين تعداد ۴۶/۹ درصد در مناطق روستايي و ۵۳/۱ درصد در مناطق شهري ساکن بودند. ترکيب شاغلان بخش صنايع و معادن در قالب گروههای عمده فعاليت آن بيانگر غلبه و نقش زياد زير بخش صنعت - ساخت مي باشد. ۵۸ درصد شاغلان بخش صنايع و معادن ناحيه تربت حيدريه را شاغلان بخش صنعت - ساخت و پس از آن بخش ساختمان با ۳۷ درصد تشکيل مي دهد. ترکيب ياد شده در مناطق روستايي و شاغلان زيرساخت ساختمان در مناطق شهري پرننگتر است. ۵۶/۷ درصد شاغلان صنعت - ساخت و ۴۹/۱ درصد شاغلان ساختمان ناحيه تربت حيدريه در مناطق روستايي ساکن مي باشد.

جدول شماره 1۵: شمار شاغلان ناحيه تربت حيدريه برحسب گروههای عمده فعاليت و مناطق سالهای ۱۳۸۵

سهم شهري از کل	روستايي		شهري		ناحيه		شرح
	درصد	شمار	درصد	شمار	درصد	شمار	
۵۰/۷	۱/۴	۴۴۹	۱/۶	۴۶۲	۱/۵	۹۱۱	استخراج معدن
۴۳/۳	۶۲/۰	۲۰۴۶۴	۵۳/۶	۱۵۶۴۳	۵۸/۰	۳۶۱۰۷	صنعت ساخت
۶۷/۱	۱/۷	۵۵۳	۳/۹	۱۱۲۸	۲/۷	۱۶۸۱	تأمين برق و آب و گاز
۵۰/۹	۳۵/۰	۱۱۵۵۳	۴۱/۰	۱۱۹۶۴	۳۷/۸	۲۳۵۱۷	ساختمان
۴۶/۹	۱۰۰	۳۳۰۱۹	۱۰۰	۲۹۱۹۷	۱۰۰	۶۲۲۱۶	جمع

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحيه جنوب غربی خراسان رضوی - مهندسين مشاور پيشاهنگان آمایش

بررسی روند تحول شاغلان بخش صنایع و معادن ناحیه تربت حیدریه طی سالهای ۸۵-۱۳۷۵ حاکی از افزایش سهم شاغلان ساختمان و کاهش نقش شاغلان صنعت - ساخت است. در سال ۱۳۷۵ شاغلان صنعت - ساخت ۷۱/۱ درصد و شاغلان ساختمان ۲۵/۸ درصد کل شاغلان بخش صنایع و معادن ناحیه تربت حیدریه را تشکیل می دادند. طی سالهای یاد شده در مجموع ۱۰۱۴۷ فرصت شغلی در بخش صنایع و معادن ناحیه ایجاد شده است که از این تعداد ۱۰۰۸۰ فرصت شغلی تنها در زیربخش ساختمان به وجود آمده است. بخش صنایع و معادن ناحیه تربت حیدریه به طور متوسط سالانه ۱/۸ درصد به مشاغل خود افزوده است.

بیشترین نرخ رشد مربوط به زیربخش استخراج معدن با ۸ درصد و کمترین زیربخش صنعت - ساخت با ۰/۳- درصد تعلق دارد. طی سالهای یاد شده از تعداد شاغلان صنعت - ساخت به میزان ۹۲۲ نفر کاسته است. بررسی همانند به تفکیک مناطق شهری و روستایی حاکی از این است که کاهش شاغلان صنعت - ساخت و افزایش نقش شاغلان ساختمان طی دوره ۸۵-۱۳۷۵ در مناطق شهری و روستایی نیز صادق است.

جدول شماره ۱۶: شمار و سهم شاغلان ناحیه تربت حیدریه برحسب گروههای عمده فعالیت و میزان اشتغال زایی سالهای ۸۵-۱۳۷۵

نرخ رشد	اشتغال زایی		۱۳۸۵		۱۳۷۵		شرح
	درصد	شمار	درصد	شمار	درصد	شمار	
۸/۰	۴/۸	۴۸۹	۱/۵	۹۱۱	۰/۸	۴۲۲	استخراج معدن
-۰/۳	-۹/۱	-۹۲۲	۵۸/۰	۴۶۶۰۷	۷۱/۱	۳۷۰۲۹	صنعت ساخت
۳/۶	۴/۹	۵۰۰	۲/۷	۱۶۸۱	۲/۳	۱۱۸۱	تأمین برق و آب و گاز
۵/۸	۹۹/۳	۱۰۰۸۰	۳۲/۵	۲۳۵۱۷	۲۵/۸	۱۳۴۳۷	ساختمان
۱/۸	۱۰۰	۱۰۱۴۷	۱۰۰	۶۲۲۱۶	۱۰۰	۵۲۰۶۹	جمع

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی - مهندسين مشاور پيشاهنگان آمايش

جدول شماره ۱۷: شمار و سهم شاغلان مناطق شهری و روستایی ناحیه تربت حیدریه برحسب گروههای عمده فعالیت و میزان اشتغال زایی سالهای ۸۵-۱۳۷۵

روستایی				شهری				شرح
۱۳۸۵		۱۳۷۵		۱۳۸۵		۱۳۷۵		
درصد	شمار	درصد	شمار	درصد	شمار	درصد	شمار	
۱/۴	۴۴۹	۰/۴	۱۵۱	۱/۶	۴۶۲	۱/۶	۲۷۱	استخراج معدن
۶۲/۰	۱۰۴۶۴	۷۷/۹	۲۷۳۷۱	۵۳/۶	۱۵۶۴۳	۵۷/۱	۹۶۵۸	صنعت ساخت
۱/۷	۵۵۳	۱/۹	۶۶۱	۳/۹	۱۱۲۸	۳/۱	۵۲۰	تأمین برق و آب و گاز
۳۵/۰	۱۱۵۵۳	۱۹/۸	۶۹۶۷	۴۱/۰	۱۱۹۶۴	۳۸/۲	۶۴۷۰	ساختمان
۱۰۰	۳۳۰۱۹	۱۰۰	۳۵۱۵۰	۱۰۰	۲۹۱۹۷	۱۰۰	۱۶۹۱۹	جمع

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحیه جنوب غربی خراسان رضوی - مهندسين مشاور پيشاهنگان آمايش

۳-۱-۵-۱- بخش خدمات

آخرين و سومين بخش اقتصادي، بخش خدمات است. اين بخش اقتصادي به لحاظ اهميت در سطح ناحيه تربت حيدريه پس از بخش کشاورزي در رده دوم قرار دارد. در سال ۱۳۸۵، ۳۱/۷ درصد کل فرصت هاي شغلي ناحيه تربت حيدريه مربوط به بخش خدمات مي باشد. بخش خدمات از زيربخشهاي فروش، هتل و رستوران، حمل و نقل و انبارداري، واسطه گري هاي مالي، مستغلات و اجاره کار و کسب و خدمات عمومي و اجتماعي و شخصي تکميل شده است. سهم بخش خدمات در مقايسه با سال ۱۳۷۵، ۳۰/۲ درصد به ميزان ۱/۵ درصد افزايش يافته است.

بررسي ها نشان مي دهد که از ۸۱۷۴۴ فرصت شغلي موجود در بخش خدمات ناحيه تربت حيدريه ۷۷/۳ درصد در مناطق شهري و ۲۲/۷ درصد در مناطق روستايي واقع شده اند. ترکيب داخلي بخش خدمات ناحيه تربت حيدريه بر فعاليت هاي حمل و نقل و انبارداري با ۱۸/۶ درصد، فروشندگي با ۳۰/۹ درصد، آموزشي با ۱۹/۲ درصد و اداره امور عمومي و دفاع با ۱۴/۹ درصد استوار است. چهار گروه ياد شده در مجموع ۸۳/۵ درصد کل فرصت هاي شغلي بخش خدمات ناحيه تربت حيدريه را دارا مي باشند.

جدول شماره ۱۸: شمار شاغلان ناحيه تربت حيدريه برحسب گروههاي عمده فعاليت و مناطق سالهاي ۱۳۸۵

سهم شهري از کل	روستايي		شهري		ناحيه		شرح
	درصد	شمار	درصد	شمار	درصد	شمار	
۷۶/۸	۳۱/۵	۵۸۴۶	۳۰/۷	۱۹۳۹۳	۳۰/۹	۲۵۲۳۸	عمده فروشي و خرده فروشي و تعمير ...
۷۳/۸	۱/۶	۲۹۵	۱/۳	۱۳۰	۱/۴	۱۱۲۵	هتل و رستوران
۶۶/۷	۲۷/۳	۵۰۷۹	۱۶/۲	۱۰۱۵۵	۱۸/۶	۱۵۲۳۴	حمل و نقل و انبارداري و ارتباطات
۸۹/۱	۱/۱	۲۰۶	۲/۷	۱۶۷۸	۲/۳	۱۸۸۴	واسطه گريهاي مالي
۸۲/۰	۱/۸	۳۲۷	۲/۴	۱۴۸۸	۲/۲	۱۸۱۵	مستغلات اجاره و فعاليتهاي کار و کسب
۸۰/۰	۱۳/۱	۲۴۲۸	۱۵/۴	۹۷۳۴	۱۴/۹	۱۲۱۶۲	اداره امور عمومي و دفاع و تأمين
۸۷/۶	۱۰/۴	۱۹۴۰	۲۱/۷	۱۳۷۱۵	۱۹/۲	۱۵۶۵۵	آموزش
۸۱/۸	۴/۱	۷۶۶	۵/۴	۳۴۳۲	۵/۱	۴۱۹۸	بهداشت و مددکاري اجتماعي
۶۵/۲	۷/۳	۱۳۵۴	۴/۰	۲۵۳۷	۴/۸	۳۸۹۱	ساير فعاليتهاي خدمات عمومي و ...
۳۶/۳	۱/۹	۳۴۵	۰/۳	۱۹۷	۰/۷	۵۴۲	خانوارهاي معمولي داراي مستخدم
-	۰/۰	۰	۰/۰	۰	۰/۰	۰	سازمانها و هيئت هاي برون مرزي
-	۰/۰	۰	۰/۰	۰	۰/۰	۰	دفاتر و ادارت مرکزي
۷۷/۳	۱۰۰	۱۸۵۸۶	۱۰۰	۶۳۱۵۸	۱۰۰	۸۱۷۴۴	جمع

ماخذ: طرح توسعه و عمران ناحيه جنوب غربي خراسان رضوي - مهندسين مشاور پيشاهنگان آمايش

این بررسی در سال ۱۳۷۵ نشان می دهد که فعالیتهای فروشندگی با ۳۰/۲ درصد، آموزش با ۲۰/۹ درصد و اداره امور عمومی و دفاع با ۱۹/۱ درصد بیشترین نقش را در بین فعالیتهای خدماتی داشته اند. نرخ رشد فعالیت ها طی سالهای ۸۵-۱۳۷۵ معادل ۳/۹ درصد بوده است. بیشترین میزان نرخ رشد در بین فعالیتهای خدماتی به هتل و رستوران با ۱۱ درصد تعلق دارد.

بررسی ترکیب فرصتهای شغلی بخش خدمات برحسب شهرستان های مختلف نشان می دهد که در سال ۱۳۸۵ از کل فرصتهای شغلی موجود در بخش خدمات ناحیه تربت حیدریه ۳۸/۳ درصد در شهرستان تربت حیدریه، ۲۴/۱ درصد در شهرستان کاشمر و ۱۷/۵ درصد در شهرستان گناباد قرار دارند. شهرستانهای یاد شده در مجموع ۷۹/۸ درصد فرصتهای شغلی بخش خدمات ناحیه تربت حیدریه را دارا می باشد.

این بررسی در سال ۱۳۷۵ بیانگر این است که شهرستان های تربت حیدریه، کاشمر و گناباد به ترتیب ۳۵/۵ درصد، ۲۲/۶ درصد و ۱۹/۲ درصد بیشترین نقش را در بخش خدمات ناحیه تربت حیدریه دارند.

بررسی ترکیب واقعی بخش خدمات برحسب فعالیتهای مختلف گویای تبعیت این شهرستانها از ترکیب عمومی یاد شده در فوق است. همچنین بررسی مقایسه ای فعالیت های خدماتی شهرستانها نشان می دهد که شهرستان بردسکن در زمینه فعالیت های فروشندگی، شهرستان تربت حیدریه در زمینه فعالیت های فروشندگی، حمل و نقل و مستغلات و اداره امور عمومی و دفاع، شهرستان گناباد در زمینه حمل و نقل و آموزش، شهرستان کاشمر در زمینه فروشندگی و آموزش دارای برتری نسبی هستند. شهرستانهای رشتخوار و خلخال آباد در زمینه فروشندگی و حمل و نقل و شهرستان مه ولات در زمینه فروشندگی و آموزش دارای مزیت نسبی هستند.

در سال ۱۳۷۵ از کل فرصتهای شغلی موجود در بخش خدمات ناحیه تربت حیدریه ۳۷/۵ درصد در شهرستان تربت حیدریه، ۲۲/۶ درصد در شهرستان کاشمر، ۱۹/۲ درصد در شهرستان گناباد قرار دارند. این سه شهرستان در مجموع ۷۹/۳ درصد کل فعالیت های خدماتی ناحیه تربت حیدریه را در اختیار داشتند.

بررسی ترکیب فعالیتهای بخش خدمات در مناطق شهری شهرستان های مختلف ناحیه بیانگر نقش برتر و قابل توجه فروشندگی و حمل و نقل و آموزش در ساختار خدماتی این نواحی است. بر مبنای این مطالعه مشخص می شود که مناطق شهری شهرستان بردسکن در زمینه فروشندگی، مناطق شهری شهرستان تربت حیدریه در زمینه فروشندگی، مناطق شهری شهرستان رشتخوار در زمینه فعالیت های خدمات عمومی و دفاع و فروشندگی، مناطق شهری شهرستان کاشمر، گناباد و مه ولات در زمینه فعالیت های خدمات فروشندگی و آموزش و شهرستان مه ولات نسبت به سایر فعالیت ها دارای مزیت نسبی است.

بررسی یاد شده در مناطق روستایی گویای برتری نسبی مناطق روستایی شهرستان بردسکن در زمینه فعالیتهای فروشندگی، خانوارهای معمولی دارای مستخدم، مناطق روستایی شهرستان تربت حیدریه در زمینه فعالیتهای خدمات اداره امور عمومی و فروشندگی و مناطق روستایی سایر شهرستان ها در زمینه فروشندگی و حمل و نقل می باشد.

• جمع بندی:

بررسی نقش و عملکرد غالب شهرستان های مختلف ناحیه تربت حیدریه گویای این است که نقش غالب اقتصادی در شهرستان های بردسکن، خلیل آباد، رشتخوار و گناباد کشاورزی با تمایل به فعالیت های صنایع و معادن است. البته در مناطق شهری بخش خدمات و در مناطق روستایی بخش کشاورزی همچنان اصلی ترین نقش اقتصادی را تشکیل می دهد.

در شهرستان کاشمر عمدتاً نقش اقتصادی چندنقشی با گرایش به فعالیت های صنایع و معادن حاکم است. این چندنقشی در مناطق روستایی این شهرستان بیشتر مشهود است در حالی که مناطق شهری آن عمدتاً بر فعالیت های خدماتی استوار می باشد. همچنین در شهرستان مه ولات نقش غالب اقتصادی را کشاورزی تشکیل می دهد. این موضوع در مناطق روستایی و شهری با اندک تفاوت هایی صادق است.

بدین سان مشخص می شود که ساختار اقتصادی حاکم بر ناحیه عمدتاً سنتی و در حال گذر از کشاورزی به سمت خدماتی و تا حدودی صنایع و معادن است. شهرستان مه ولات کشاورزی ترین اقتصاد و شهرستان کاشمر خدماتی ترین و چندنقشی ترین اقتصاد را در ناحیه دارا می باشد.

بررسی عملکرد نشان می دهد که بخش کشاورزی در سال های اخیر از عملکرد مناسبی برخوردار بوده است. این بخش اقتصادی توانسته است به نقش و اهمیت خود در اقتصاد ناحیه بیاورد و فرصت های شغلی مربوط به خود را افزایش دهد. مناطق شهری علیرغم این که از اتکاء کمتری بر فعالیت های کشاورزی برخوردار است ولی طی سال های یاد شده بر سهم و نقش این فعالیت ها افزوده اند. این فعالیت ها عمدتاً به صورت فعالیت های کارگاهی است که درجوار شهرها به وجود آمده است.

بخش صنایع و معادن دومین بخش اقتصادی است. این بخش طی سال های ۸۵-۱۳۷۵ از عملکرد ضعیفی به لحاظ ایجاد فرصت های شغلی برخوردار بود. سهم این نوع فعالیت ها از کل فرصت های شغلی ناحیه کاهش یافته است. البته روند یاد شده مربوط به مناطق روستایی بود و مناطق شهری در این میان نقشی نداشته اند و سهم خود را تقریباً ثابت نگه داشته اند.

بخش خدمات به عنوان سومین بخش اقتصادی از جایگاه قابل قبولی در ساختار اقتصادی ناحیه برخوردار است. عملکرد این بخش در سال های اخیر نسبتاً مناسب بوده و توانسته است نقش خود را در کل اقتصاد ناحیه اندکی افزایش دهد. این روند و گرایش در مناطق روستایی صادق نبوده است. گسترش فعالیت ها خدماتی عمدتاً در خصوص فروشنده‌گی، حمل و نقل (رانندگی) و خدمات عمومی و اجتماعی بوده است. مشاغل یاد شده از نوع مشاغل ساده و عمومی محسوب می شوند. بررسی شاخصهای اصلی ناحیه تربت حیدریه و انطباق آن با حالتهای رونق و رکود اقتصادی گویای این است که این ناحیه در سالهای اخیر با ثبات اقتصادی مواجه بوده و در آن نرخ رشد شاغلان بیش از نرخ رشد جمعیت افزایش یافته است ضمن اینکه نرخ اشتغال آن افزایش و نرخ بیکاری آن کاهش یافته است. این بررسی برحسب مناطق شهری و روستایی حاکی از این است که این مناطق از وضعیت های متفاوتی به لحاظ رونق و رکود اقتصادی برخوردار است. مناطق شهری عموماً درحالت رونق اقتصادی قرار دارند. در این مناطق هم جمعیت و هم اشتغال از نرخ رشد قابل توجهی برخوردار هستند با این تفاوت که شدت رشد مشاغل بیش از جمعیت است. نرخ اشتغال افزایش یافته و نرخ بیکاری اندکی کاهش یافته است. در مقابل مناطق روستایی عموماً با حالت رکود مواجه هستند. در این مناطق جمعیت از نرخ رشد منفی برخوردار است. شدت افزایش شاغلان نیز کم می باشد. بیکاران در این مناطق علیرغم کاهش نرخ بیکاری اندکی بر شمار خود افزوده اند. در نهایت نقش و عملکرد شهرستان بجهستان در قالب محورها و راهبردها توسعه ای یاد شده تعیین می گردد. نکته قابل توجه در این خصوص این است که تعیین نقش عملکردی برای یک محدوده یا یک کانون جمعیتی به این مفهوم نیست که در آن محدوده یا مکان فعالیت دیگری نمی تواند انجام شود بلکه به مفهوم این است که در یک نگاه کلی به تقسیم کار فضایی قابلیت انجام فعالیت های موردنظر بیش از سایر فعالیت ها می باشد.

شهرستان بجهستان جدیدترین شهرستان تشکیل شده در این ناحیه است. این شهرستان از شهرستان گناباد متنزع شده است. این شهرستان دارای نقش غالب کشاورزی است. الگوی سکونت در آن به سمت تمرکز جمعیت و توسعه شهر نشینی است. در سال های آینده ضمن اینکه کشاورزی نقش زیادی در اقتصاد شهرستان بجهستان خواهد داشت، به دلیل شهرستان شدن و شکل گیری مشاغل مورد نیاز بخش خدمات با رویکرد خدمات عمومی به ویژه در مناطق شهری گسترش خواهد یافت. این شهرستان به لحاظ برخورداری از منابع آب و خاک با محدودیت هایی مواجه است. از این رو تکیه بر فعالیت های کشاورزی در قالب سنتی نمی تواند در بلند مدت معنادار باشد. توسعه کشاورزی صنعتی و گلخانه ای به همراه توسعه زیرساخت های لازم برای گسترش صنایع بویژه صنایع کارگاهی و متوسط مقیاس از اولویت های برنامه ریزی این شهرستان باید باشد. همچنین توجه به معادن کانی های غیر فلزی و نیز معادن و املاح

متنوع كوير از مزيت هاي قابل توجه آن مي باشد. عمده ترين سياست ها و راهبردهايي كه در مسير توسعه اين شهرستان بايد مدنظر باشد عبارتند از :

- رشد و توسعه فعاليت هاي كشاورزي از طريق بهبود الگو هاي كشت و آبياري
- تجميع اراضي و استفاده از مزايای اقتصادي مقياس و مكانيزاسيون.
- استفاده از انرژي هاي تجديد شونده بويژه خورشيدی
- توسعه گردشگری طبیعی بويژه كوير گردی
- توسعه و حمايت از صنايع كوچك كارگاهي، تبديلي كشاورزي و دامی، معدنی.
- ايجاد زيرساخت ها و توسعه خدمات پشتيبان توليد.
- توسعه شهرک صنعتی و تکمیل زیر ساخت های لازم.
- توسعه صنايع کانی غير فلزی

۶-۱- برنامه های بخشی - منطقه ای و تعيين سهم شهر در برنامه های مزبور:

تهيه برنامه های توسعه بخشی و يا منطقه ای و اجرا آن ها از اولويت هاي اساسی جوامع امروزی به شمار می رود كه ممكن است برنامه های تهيه شده به صورت مستقيم و يا غير مستقيم در يك منطقه بر آبادی های موجود در آن اثر داشته باشند و چون مراكز شهری به دو دليل مركز اجرای طرح ها و مركز ثقل برقراری ارتباط آبادی ها و يا مناطق يا مراكز ديگر انسانی می باشند از اهميت و موقعيت ویژه ای برخوردار هستند . به همین جهت می توان گفت كه اصولاً تهيه و اجرای كلييه برنامه های رشد و توسعه بخشی - منطقه ای به نوعی در شهر ها اثر خواهند داشت و نمی توان گفت كه طرح های تهيه شده به صورت كاملاً مجزا از سكونتگاه های انسانی هستند . لذا لازم است در چارچوب مطالعات منطقه ای در قالب طرح جامع بجستان نسبت به شناخت برنامه های تهيه شده برای خراسان رضوی اقدام نمود . براساس اطلاعات موجود مهم ترين اين برنامه ها به شرح زیر می باشند :

۱-۶-۱- برنامه های منطقه ای:

مهم ترين برنامه های منطقه ای تهيه شده عبارتند از :

- ۱- طرح آمایش سرزمین استان خراسان که در سال های قبل از انقلاب اسلامی تهيه شده است كه چارچوب کلی بهره برداری از زمین را مشخص می کند . كه به علت قدیمی بودن این طرح ، نمی توان اطلاعاتی در خصوص شهر بجستان از آن استخراج کرد.

۲- سند ملی توسعه استان خراسان رضوی که توسط سازمان مدیریت و برنامه ریزی تهیه شده که قابلیت ها و تنگنای استان و اهداف ، راهبردها و سیاست ها را مشخص می کند .مهم ترین راهبرد هایی که می توان آن ها را به شهرستان بجستان تعمیم داد عبارتند از :

- ۱- ارتقاء شاخص های توسعه انسانی، سطح زندگی ، عدالت اجتماعی و سطح مشارکت مردم در استان.
- ۲- زمینه سازی برای استفاده از توانمندیهای بخش خصوصی، تشکلهای و نهادهای مردمی در فرایند توسعه استان.
- ۳- توسعه آموزش های فنی و حرفه ای ، آموزش های علمی و کاربردی و آموزش عالی متناسب با نیازهای استان .
- ۴- ایجاد فعالیت های نوین کشاورزی (آبریز پروری ، کشت های متراکم و گلخانه ها)
- ۵- ساماندهی بخش کشاورزی و تبدیل آن به کشاورزی تجاری و پیشرفته.
- ۶- توسعه شیوه های بهره برداری اصولی از منابع آب با در نظر گرفتن ظرفیت منابع آب در استان و برنامه های مدیریت منابع آب حوضه آبریز و افزایش راندمان آبیاری (در انتقال و مصرف) و اصلاح الگوی مصرف آب و بهره برداری مطلوب از آبهای سطحی و تقویت منابع آبهای زیر زمینی با اولویت آبخوان های با بیلان منفی .
- ۷- حفظ و بهره برداری از منابع پایه ، حفظ کاربری اراضی و جلوگیری از بیابان زایی و پیشرفت کویر و توسعه فعالیت های آبخیزداری.
- ۸- استفاده از کلیه امکانات و جاذبه های گردشگری و متنوع سازی خدمات قابل ارائه به گردشگران در استان و ایجاد زیر ساخت های مناسب در نواحی گردشگری و بستر سازی مناسب برای مشارکت بخش خصوصی در جهت سرمایه گذاری در این زمینه و حفظ و نگهداری و معرفی مرکز تاریخی ، فرهنگی و جاذبه های گردشگری
- ۹- بهره گیری از انرژی تجدید شونده ، خورشیدی
- ۱۰- ایجاد سازو کارهای لازم و حمایت از افزایش بهره وری در بخش های اقتصادی و عوامل تولید .
- ۱۱- کنترل مدیریت بحرانهای ناشی از حوادث غیر مترقبه و بلایای طبیعی.
- ۱۲- حمایت مؤثر از تشکیل و توسعه تعاونی ها و ایجاد و گسترش شهرک ها و مجتمع های تعاونی.
- ۱۳- نهادینه کردن رویکرد مدیریت عرضه و تقاضا و افزایش سطح آگاهی عمومی در مدیریت بهینه مصرف آب .
- ۱۴- ایجاد زمینه های لازم برای جلب مشارکت مردمی و بخش خصوصی در بهره برداری و مدیریت آب.

۲-۶-۱- برنامه های بخشی:

مهم ترین برنامه های بخشی تهیه شده جهت استان خراسان رضوی که می توان آن ها را به ناحیه تربت حیدریه و شهر بجستان تعمیم داد عبارتند از :

۱-۲-۶-۱- کشاورزی و دامپروری :

- حمایت از تشکل های فنی مهندسی کشاورزی و افزایش نقش آنها در ارائه خدمات کشاورزی و دامپروری با توجه به مشکلاتی از قبیل خشکسالی در شهر بجستان
- تغییر الگوی کشت در مناطق و دشت های مختلف استان متناسب با شرایط اقلیمی و میزان آب در دسترس و نیاز آبی محصولات با توجه به کم آبی شهرهایی نظیر بجستان
- گسترش سطح زیرکشت محصولات صادراتی با توجه به اینکه شهرهای ناحیه صادر کننده محصولاتی نظیر زعفران ، انار ، پسته و ... هستند .
- توسعه و بهبود مکانیزاسیون ، توسعه تحقیقات کاربردی و ترویج روش های علمی کشاورزی و دامپروری
- گسترش فعالیت های جانبی کشاورزی و دامپروری جهت ایجاد فرصتهای شغلی جدید و بهبود وضعیت درآمدی کشاورزی

- ساماندهی و بهره برداری کشاورزی و دامپروری در تشکل های تولیدی و خدماتی
- بهبود روش های انتقال آب و روش های آبیاری در کشاورزی
- اصلاح الگوی کشت با توجه به میزان محدودیت منابع آب در دشت های مختلف و ارائه الگوی کشت مناسب برای مناطق مختلف استان .
- احیاء و مرمت منابع آب سنتی و قنوات
- تسطیح و یکپارچه سازی اراضی کشاورزی در واحدهای فنی اقتصادی
- جلوگیری از کشت دیم در محدوده های کم باران و یا دارای شیب بالاتر از ۱۰ درصد

۱-۲-۶-۲- صنایع و معادن:

- نوسازی و بازسازی صنایع موجود شهر از نظر ساختارهای فنی و مدیریتی
- ایجاد و توسعه صنایع با ارزش افزوده بالا و ترجیحا کم آب بر و با رویکرد صادراتی ، به ویژه صنایع ماشین سازی و تجهیزات مورد نیاز کشورهای منطقه و تشویق صاحبان صنایع به صدور خدمات فنی و مهندسی و سرمایه گذاری های مشترک در بازارهای هدف .
- تقویت و توسعه صنایع دستی و سنتی با نگرش فرهنگی و هنری در ارتباط با توسعه صنعت توریسم
- توسعه و تجهیز شهرک های صنعتی دارای توجیه اقتصادی و گسترش شهرک های تخصصی متکی بر مزیت های منطقه ای و تامین خدمات زیربنایی مورد نیاز این شهرک ها
- توسعه خدمات زیربنایی مورد نیاز جهت استقرار متوازن صنایع متکی بر قابلیت ها و مزیت های نسبی مناطق .

- تقویت ، تجهیز و گسترش نواحی صنعتی روستایی موجود دارای توجیه اقتصادی مطابق با قابلیت های منطقه ای.

۳-۲-۶-۱- حمل و نقل:

- تجهیز و تقویت شبکه ها و محورهای ترانزیتی کالا
- نوسازی و تجهیز ناوگان حمل و نقل جاده ای هوایی ریلی در استان
- ارتقا و بهسازی راه های منتهی به جاذبه های گردشگری استان و به ویژه جاذبه های طبیعی و جاذبه های طبیعی در شهر بجستان

- استفاده از سرمایه گذاری بخش خصوصی در احداث مجتمع های خدماتی بین راهی مسیرهای محورهای گردشگری

۴-۲-۶-۱- عمران شهری:

- ایمن سازی شهرها در برابر خطرات و سوانح به ویژه حوادث غیرمترقبه خصوصاً سیل و زلزله
- تقویت بنیانهای اقتصاد شهری و منابع درآمدی شهرهای استان
- حمایت از شهرهای حاشیه دشت کویر ، دشت لوت و شهرهای مرزی به منظور حفظ و نگهداشت جمعیت آنها
- حل مشکل تامین آب شهرهای استان (به ویژه مشهد ، نیشابور ، تربت حیدریه ، قوچان ، رشتخوار و بجستان) و نوشهرها

- تکمیل طرح های در دست اجرای شبکه فاضلاب شهری شهرهای استان
- ایجاد انسجام در نظام مدیریت شهری
- به روز نمودن ساختار و روش های مدیریت شهری با تاکید بر تشکل های مردمی

۵-۲-۶-۱- عمران روستایی:

- تقویت اقتصاد روستایی از طریق تنوع بخشیدن به شیوه های معیشتی و حمایت از بنیانهای تولیدی جوامع روستایی در استان به ویژه در ارتباط با کشاورزی و دامپروری ، صنایع روستایی و صنایع دستی
- ایمن سازی ساختمانها و تاسیسات روستایی به ویژه در مناطق در معرض سوانح طبیعی
- تهیه و اجرای طرح های ساماندهی فضا و سکونتگاه های روستایی و اجرای طرح بندگی خدمات روستایی

۶-۲-۶-۱- آموزش و پرورش :

- افزایش پوشش تحصیلی جمعیت لازم التعليم استان در مقاطع مختلف به ویژه در مورد دختران لازم التعليم روستایی
- کودکان استثنایی ، در مناطق مرزی و مناطق محروم

- ارتقاء سطح و کیفیت آموزش های عمومی با فراهم آوردن امکانات و تجهیزات ، افزایش انگیزه کادر آموزشی و مدیریتی مدارس ، گزینش معلمان و ارتقاء دانش و بینش عملی تخصصی کادر آموزشی و مربیان
 - تشویق و حمایت از واقفین و موسسین مدارس غیرانتفاعی
 - تقویت و حمایت از مراکز آموزش فنی و حرفه ای بخش خصوصی
 - تقویت آموزشهای فنی و حرفه ای بویژه در مقاطع آموزشی متوسطه
 - جلب کمکهای مردمی توسعه موقوفات و حمایت از بخش خصوصی در جهت ایجاد مراکز آموزش عالی و پژوهش و توسعه خوابگاه های دانشجویی
 - تقویت روحیه پژوهشگران در ساختار آموزشی دانشگاه های استان به منظور ارتقاء پیوستگی میان سطوح آموزشی و توان توسعه فنی آوری و کارآفرینی .
 - گسترش پژوهشهای کاربردی و نهادهای کردن آن در دانشگاه ها و مراکز تحقیقاتی به ویژه پاسخگویی به نیازهای پژوهشی استان .
 - تعیین نقش و زمینه های تخصصی آموزشی و پژوهشی دانشگاه ها و مراکز علمی مختلف استان و تقویت رشته ها و زمینه های تخصصی هر یک در جهت ایجاد و تقویت قطبهای علمی .
 - بازنگری در رشته های آموزش عالی و اخذ مجوز در رشته های متناسب با نیازهای استان
 - توسعه پارکهای علمی و فن آوری و پژوهشکده های مورد نیاز استان با اولویت در زمینه های بیوتکنولوژی ، صنایع غذایی ، فن آوری اطلاعات ، الکترونیک و مخابرات .
 - ۷-۲-۶-۱- بهداشت درمان و آموزش پزشکی :**
 - ارتقاء کیفیت ارائه خدمات درمانی و آموزش پزشکی
 - ارتقاء شاخص های سلامت در استان به ویژه شاخص هایی که در مقایسه با کشور در سطح پایین تری قرار دارند .
 - برقراری عدالت در توزیع سلامت بین افراد و گروه های شهری و روستایی و توزیع عادلانه خدمات بهداشتی ، درمانی در سطح استان
 - دسترسی کامل جمعیت شهری و روستایی به آب آشامیدنی سالم با کیفیت بالا
 - پوشش فراگیر فوریت های پزشکی و تقویت ستادهای امداد رسانی برای حوادث و تصادفات
 - ارتقاء مستمر کیفیت خدمات سلامت و خدمات بالینی و استفاده بهینه از امکانات بهداشتی درمانی استان
- عمده ترین سیاست ها و راهبردهایی که در مسیر توسعه شهرستان بجهستان باید مدنظر باشد عبارتند از:

- رشد و توسعه فعاليت هاي کشاورزي از طريق بهبود الگو هاي کشت و آبياري
- تجميع اراضي و استفاده از مزايای اقتصادي مقياس و مکانيزاسيون.
- استفاده از انرژی هاي تجديد شونده بويژه خورشيدی
- توسعه گردشگری طبیعی بويژه کوير گردی
- توسعه و حمايت از صنايع کوچک کارگاهی، تبديلی کشاورزي و دامی، معدنی.
- ايجاد زیرساخت ها و توسعه خدمات پشتیبان توليد.
- توسعه شهرک صنعتی و تکميل زیر ساخت های لازم
- توسعه صنايع کانی غير فلزی
- توسعه فعاليت هاي معدنی و بهبود الگو هاي بهره برداری

۷-۱- آبادی ها و مناطق واقع در حوزه نفوذ مستقیم شهر:

به منظور تعیین حد حوزه نفوذ مستقیم شهر بجهستان ۳ عامل دسترسی مستقیم و راحت به شهر، خدمات و تأسیسات رفاهی موجود در روستاهای اطراف شهر ، تحقیقات پرسشنامه ای و مصاحبه با مسئولین محلی مورد بررسی قرار گرفت.

در زمینه دسترسی، وجود جاده مناسب به ویژه جاده آسفالتی مهمترین ارتباط مستقیم به شهر است. بدین منظور روستاهایی که در شعاع ۱۰ تا ۲۰ کیلومتری اطراف شهر بجهستان قرار دارند. به طور متوسط روستاهای بالقوه در ارتباط مستقیم هستند. بدین ترتیب که شعاع ۲۰ کیلومتری برای جاده های آسفالتی و شعاع ۱۰ کیلومتر برای جاده خاکی و شنی در نظر گرفته می شود که در این حالت تعداد روستاهایی که امکان دسترسی به شهر را دارند ۱۹ روستا خواهد بود. در جدول شماره ۱۹ فاصله روستاها تا شهر به تفکیک نوع راه مشخص شده است.

جدول شماره ۱۹: فاصله آبادی های حوزه نفوذ تا شهر بجزستان

ردیف	نام آبادی	فاصله ی آبادی تا شهر بجزستان (کیلومتر)		
		آسفالت	شوسه	خاکی
۱	چاه لیز	13	5	0
۲	اب باریک بالا	3	5	0
۳	چکه آب	3	16	0
۴	حسین آباد	0	15	0
۵	رضاییه	0	10	0
۶	بیگو	0	11	0
۷	روسنگ	0	11	0
۸	درز آب	0	8	0
۹	کلاته مغزی	0	8	0
۱۰	درچاق	0	6	0
۱۱	مزار	0	4	0
۱۲	صلح آباد	0	14	0
۱۳	مطر آباد	0	16	0
۱۴	زین آباد	0	15	0
۱۵	سریده	0	17	0
۱۶	ششتوک	0	13	0
۱۷	کساباد پایین	0	16	2
۱۸	خار فیروزی	0	21	0
۱۹	کامه	0	22	0

منبع: مطالعات مشاور

با دقت در نقشه شهرستان مشاهده می شود که علیرغم فاصله زیاد برخی از روستاها از شهر بجزستان (بیش از ۲۰ کیلومتر) و عدم وجود خدمات در روستاهای اطراف ، ساکنین روستاها را ملزم به طی مسافت طولانی تر برای استفاده از خدمات در شهر بجزستان می کند. ، بنابراین ۹ روستای کلاته سوسناری بالا، نوبهار، نیان، قاسم آباد ، سنجتک ، فخر آباد ، ابراهیم آباد ، سردق ، منصوری و چاه چول به عنوان روستاهایی که با وجود راه طولانی ناگزیر از مراجعه به شهر بجزستان هستند به روستاهای حوزه ی نفوذ مستقیم این شهر اضافه می شوند.

دومین عامل تأثیرگذار در تعیین حدود حوزه نفوذ، نوع خدمات و تأسیسات رفاهی موجود در هر یک از این ۲۹ روستا است. آن دسته از این روستاها که خدمات ضروری مانند درمانی و آموزشی در سطوح بالای عملکردی مانند بیمارستان و مراکز آموزش دبیرستان و هنرستان را یا در وضع موجود دارند یا برای آنها در طرح بالادست به عنوان مرکز حوزه مجموعه یا منظومه روستایی پیشنهاد شده است از لیست این ۲۹ روستا حذف می شوند. بنابراین روستاهایی که هم راه مناسب به شهر دارند و هم فاقد خدمات مذکور باشند به عنوان روستاهای حوزه نفوذ مستقیم شهر قرار می گیرند که این امکان را دارند برای دریافت این خدمات به صورت روزانه به شهر مراجعه کنند.

با توجه به اطلاعات آمار سرشماری نفوس و مسکن در سال ۸۵ خدمات موجود در این ۲۹ روستا به قرار جدول شماره ۲۰ می باشد. با بررسی نظام سکونتگاههای روستایی پیشنهادی طرح ناحیه تربت حیدریه به عنوان طرح بالادست برای این شهرستان تعدادی از ۲۹ روستای مشخص شده به عنوان مرکز حوزه و مرکز مجموعه روستایی لحاظ گردیده اند. براین اساس روستاهای مطر آباد و زین آباد به عنوان مرکز حوزه روستایی و روستای مزار به عنوان مرکز مجموعه روستایی مشخص شده اند.

www.shahrsazionline.com

جدول شماره ۲۰: خدمات موجود در روستاهای حوزه ی نفوذ مستقیم شهر بجستان

بانک	نانوایی	دفتر مخابرات	دفتر پست	خانه ی بهداشت	حمام عمومی	آب لوله کشی	گاز لوله کشی	برق	تعاونی روستایی	شورای اسلامی	مسجد	دبیرستان دخترانه	دبیرستان پسرانه	راهنمائی مختلط	راهنمائی دخترانه	راهنمائی پسرانه	دبستان	آبادی	
0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	1	اب باریک	1
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	چکه اب	2
0	0	1	0	0	0	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	حسین	3
0	0	1	0	1	1	0	0	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1	خارفیروز	4
0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	کلاته	5
0	0	1	0	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	کامه	6
0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	نوبهار	7
0	0	1	0	0	1	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	نیان	8
0	0	1	0	1	1	1	0	1	0	1	1	0	0	1	0	0	1	قاسم اباد	9
0	0	1	0	1	1	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	مطرا باد	۱۰
0	0	1	0	0	1	1	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	درچاق	1
0	0	1	0	1	1	1	0	1	0	1	0	0	0	0	0	0	1	درزاب	1
0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	صلح اباد	1
0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	سنجک	1
0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	کلاته	1
0	1	1	0	1	1	1	0	1	0	1	1	0	0	0	1	1	1	مزار	1
0	0	1	0	1	1	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	سریده	1
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	بیگو	1
0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	رضاییه	1
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	روسنگ	2
0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	زین اباد	2
0	0	1	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	0	ششتوک	2
0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	کسابادپا	2
0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	0	0	1	چاه پالیز	2
0	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	1	1	1	1	منصوری	2
0	1	1	0	1	1	1	0	1	1	1	1	0	0	0	1	1	1	سردق	2
0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	1	1	1	0	1	1	1	فخر اباد	2
0	0	0	0	0	0	1	0	1	0	1	1	0	0	0	0	0	1	ابراهیم	2
0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	چاه چول	2

منبع: آمار سرشماری نفوس و مسکن مرکز آمار ایران سال ۱۳۸۵

با توجه به در نظر گرفتن کلیه موارد فوق ، لیست نهایی روستاهای حوزه نفوذ بجستان به شرح جدول زیر می باشد.

جدول شماره ۲۱: روستاهای حوزه ی نفوذ مستقیم شهر بجستان

نام روستاهای حوزه نفوذ شهر بجستان			
رضاییه	۱۶	اب باریک بالا	۱
روسنگ	۱۷	چکه آب	۲
زین آباد	۱۸	حسین آباد	۳
ششتوک	۱۹	خار فیروزی	۴
کساباد پایین	۲۰	کامه	۵
چاه پالیز	۲۱	مطر آباد	۶
کلاته سوسناری بالا	۲۲	درچاق	۷
نوبهار	۲۳	درز آب	۸
نیان	۲۴	صلح آباد	۹
قاسم آباد	۲۵	کلاته مغزی	۱۰
سنجک	۲۶	مزار	۱۱
فخر آباد	۲۷	سریده	۱۲
ابراهیم آباد	۲۸	منصوری	۱۳
چاه چول	۲۹	سردق	۱۴
		بیگو	۱۵

منبع: مطالعات مشاور

منابع و ماخذ:

- مرکز آمار ایران ، سرشماری عمومی نفوس و مسکن سال ۱۳۹۰
- سالنامه های آماری استان خراسان سالهای ۱۳۴۵ ، ۱۳۵۵ ، ۱۳۶۵ ، ۱۳۷۵ ، ۱۳۸۵ ، ۱۳۹۰ معاونت مدیریت و برنامه ریزی استانداری استان خراسان رضوی
- ضوابط و حرایم مربوط به آثار تاریخی شهر بجستان، سازمان میراث فرهنگی ، صنایع دستی و گردشگری استان خراسان رضوی
- ضوابط مربوط به پدافند غیر عامل ، استانداری خراسان رضوی
- آمار مهاجر وارد و خارج شده از شهر در ده سال اخیر ، شبکه بهداشت و درمان شهرستان
- اطلاعات مربوط به وضعیت اقتصادی شهرستان، اداره جهاد کشاورزی شهرستان بجستان
- طرح ناحیه تربت حیدریه، مهندسان مشاور پیشاهنگان آمایش
- طرح هادی شهر بجستان، سید مهدی میر فندرسکی و همکاران
- اطلاعات حمل و نقلی شهرستان ، اداره راه و ترابری شهرستان بجستان
- سند توسعه شهرستان ، فرمانداری شهرستان بجستان ، معاونت فنی و عمرانی
- جغرافیای مفصل بجستان، موسسه امیر مشهد
- مطالعات جامع حمل و نقل شهر مشهد
- مطالعات ساماندهی ترافیک بجستان
- اداره کل حمل و نقل و پایانه های خراسان رضوی
- طرح توجیهی شهرستان بجستان، شهرداری بجستان ، سال ۸۳
- مطالعات جمع آوری آبهای سطحی شهر بجستان ، شهرداری بجستان
- مطالعات سنتز کشاورزی استان خراسان، موسسه پژوهشهای برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی، وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۰
- اصول و مبانی برنامه ریزی منطقه ای ، تالیف سید حسن معصومی اشکوری - ۱۳۷۶ ، ناشر مولف
- اصول و مبانی جمعیت ، ترجمه و نگارش دکتر مسعود مهدوی ، ۱۳۷۳ ، نشر قومس
- آئین نامه راههای شهری ، جلد ۱ تا ۱۲، وزارت مسکن و شهرسازی
- اصول و مبانی برنامه ریزی شهری ، اسماعیل شیعه ، ۱۳۷۵ ، انتشارات دانشگاه علم و صنعت
- برنامه ریزی کاربری اراضی شهری تالیف دکتر محمد رضا پور محمدی ، تهران چاپ چهارم ۱۳۸۷، انتشارات سمت
- سرانه کاربری های شهری ، دکتر سید محسن حبیبی، مهندس صدیقه مسائلی ؛ تهران چاپ اول، ۱۳۷۸ ، سازمان ملی زمین و مسکن، دفتر مطالعات زمین و مسکن
- برنامه ریزی شهرهای جدید ، دکتر کرامت ا... زیاری ، تهران چاپ هشتم، تابستان ۱۳۸۷، انتشارات سمت

- شبکه ارتباطی در طراحی شهری ، تالیف دکتر فریدون قریب ، چاپ پنجم ۱۳۸۷، انتشارات دانشگاه تهران
- تراکم در شهرسازی ، دکتر محمد مهدی عزیزی ، چاپ دوم ۱۳۸۳ ، انتشارات دانشگاه تهران
- مجموعه قوانین و مقررات شهرسازی ، جلد اول و دوم ، محقق حمید احسن ، ۱۳۸۲ ، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران
- سایت مرکز آمار کشور (WWW.sci.org.ir)

www.shahrsazionline.com